

TÜRK KÜTÜPHANECİLER DERNEĞİ BÜLTENİ

Cilt : IV

1 9 5 5

Sayı : 1

MİLLÎ KÜTÜPHANE NASIL KURULDU?

ADNAN ÖTÜKEN

Millî Kütüphane Müdürü

Memleketimize bir Millî Kütüphane kazandırmak için giriştiğimiz teşebbüsün onuncu yılı, 15 nisan 1956 da tamamlanacaktır. Safha sahfa üzüntülerle dolu olan bu on yılın bir tarihçesini hazırlamağı ve hâdiseleri olduğu gibi aksettirmeğı uygun buldum.

Çalışmalarımızın onuncu yılı bile dolmadan kaleme aldığım bu tarihçe için belki acele ettiğimi düşünenler olabilir. Fakat, yıllar geçtikçe hâdiselerin teferruatını tespit güçleşiyor, hâfızalarımız kuvvetini kaybediyor. Bu işi bir an önce yapmağı karar verişimin belli başlı sebebi şu oldu: Hâdiseleri, şahısları unutmadan, olduğu gibi, Müessesenin tarihine mal etmek.

Hâfizamda kalanları, elden geldiğı ölçüde, hatasız tespiti; şahıslardan bahsederken hissiyattan mümkün olduğu kadar uzaklaşmağı çalıştım. Bununla beraber aldandığım, yanlış-eksik tespit ettiğim hususlar varsa, haksızlık ettimse, okuyucularımdan ve bu tarihçede adları geçenlerden özür dilerim. Tenkidleri, ikazları, düzeltmeleri büyük bir memnuniyet ve şükranla karşılayacağım, ta ki hakikatler olduğu gibi meydana çıksın.

Millî Kütüphanenin kuruluşu bir misaldir. Bu hâdisiye, muazzam memleket davaları arasında bir bakıma belki ehemmiyetsiz, bir başka noktai nazara göre belki çok mühim bir hâdisiye olarak telâkki edilebilir. Ne olursa olsun: Bu tarihçe, istikbalde, yüksek makamlardan emir, direkuf, işaret almadan; bütün imkân ve vasıtaları yokluk içinde bizzat yaratmağı çalışarak memlekete, Millî Kütüphaneye benzer bir müessese kazandırmaya teşebbüs edecek ve böyle bir işe ömürlerini harcıyacak münevverlere, biraz da, karşılaştıkları güçlükler ve bunların nasıl yenileceğı hakkında fikir vermek için kaleme alındı.

Bir gün, bu kabil dâvaları; muayyen bir şahsın malı olmaktan çok, cemiyete mal etmek bahtiyarlığına erişirsek, Millî Kütüphane gibi müesseselerin bir çoğı vücut bulur. Hüner, bu müesseselerin kuruluşunu topluluğun benimsemesinde, cemiyetin ve devletin bu kabil millî eserleri gerçek ve şümüllü manasiyle himaye altına almasıdır.

Cumhuriyet idaresinin 1923 te kuruluşundan sonra Türkiye’de bir millî kütüphane tesisi zaruret haline gelmişti. İlim muhitlerinde ve münevverler arasında bu, bir ihtiyaç halinde belirmiş bulunuyordu. Fakat şartlar çok gayri müsaitti.

Türkiye Millî Kütüphanesinin tesis hazırlığına bilfiil girişildiği 1946 yılında Türk kütüphaneciliğinin ve Türk kütüphanelerinin durumunu şöylece hülâsa edebiliriz:

Kütüphanecilik gibi bu yıllarda Avrupa ve Amerika’da artık müstakil bir ihtisas şubesi haline gelmiş bir bilginin mevcudiyetinden, 8-10 kişi istisna edilirse memleket münevverlerinin, ilim adamlarının ve devleti idare edenlerin büyük ekseriyeti bihaberdir. Modern kütüphanecilikle tabiatıyla ilgili bulunması gereken üniversite muhitlerinde ve Maarif Vekâleti çevresinde dahi böyle bir ilim ve ihtisas şubesinin mevcudiyeti bilinmemekte, bunu ileri sürenlerin fikirleri istihfafla karşılanmaktadır. Kütüphaneler mevcuttur, fakat bunları idare edenler umumiyetle şuradan buradan yetişmiş, tesadüfen kütüphanelerde vazife almış, çoğu yaşlı, eski medreselerde şöyle böyle okumuş, modern kütüphanecilik hakkında hiçbir fikri olmıyan insanlardır. Hattâ bir kısım kütüphane memurları, başka hiçbir meslekte ve işde muvaffak olamadıkları için kütüphanelere verilmişlerdir.

Gençlerin ve bhusus üniversite ve yüksek okullar mezunlarının bu kütüphanelerde vazife almaları mümkün değildir. Çünkü böyle bir meslek tanınmamakta, kütüphaneci; silik, şahsiyetsiz, basit bir memur telâkki edilmektedir. Kütüphaneciliğin istikbali yoktur. İdarecilerin bu durumda oluşu tabiatıyla Kütüphanelerin de geri, iptidai müesseseler halinde kalmasını zarurî kılmıştır. Bu sahada bir hamle yapacak iktidarda ihtisas sahibi idareciler de mevcut değildir.

Yabancı memleketlerde bulunmuş, merak ve tecessüsle dünyanın büyük kütüphanelerini görmüş idarecilerin, zaman zaman Maarif Vekâleti’nin yüksek kademelerinde vazife almaları sayesinde, yabancı memleketlere kütüphanecilik tahsili için, yüksek tahsillerini Türkiye’de tamamlamış üç aded talebe gönderilmiş, fakat bunlar memlekete döndükleri zaman edindikleri ihtisasla ilgili işlere verilmedikleri veya çalışabilecekleri tipte kütüphaneler mevcut bulunmadığı, veya bu sahada bir hamle yapmağa teşebbüs edecek durumda bulunmadıkları için kendilerinden bu yıllara kadar kütüphaneciliğin kalkındırılması işinde istifade mümkün olamamıştır. Bunlardan yalnız biri bu

tarihlerde, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde Müdür olarak çalışmaktadır (B. Fehmi Edhem Karatay). Bu kütüphane, bu zatın himmeti sayesinde memleketin en iyi, en zengin kütüphanesi haline gelmiş bulunuyordu. Fakat bu zat, başlangıçta büyük bir gayretle modern kütüphaneciliği memlekette yaymak istemiş olmasına rağmen karşılaştığı güçlükler, alâkasızlık ve lâkaydi dolayısıyla bir nevi bezginliğe uğramış durumdadır. Bütün faaliyetini Üniversite Kütüphanesi'nin dar muhitine inhisar ettirmiş, kendisine yeter derecede yüksek tahsilli personel verilmediği için meslek adamları da yetiştirmek imkânını elde edememiştir. İstanbul kütüphanelerinde mevcut memurlardan bir kısmına kısa süreli bir kurs yapmış, fakat bu kurs bir daha tekrar edilmemiştir. Esasen kursa devam edenler de modern kütüphaneciliği, hele böyle kısa süreli bir kurs devresinde, öğrenecek kabiliyette insanlar değildi.

Almanya'da devlet hesabına kütüphanecilik tahsili yapan ikinci zat memlekete döndüğü zaman kütüphane işlerinde çalışmaktan memnun kalmamış, Anadolu'da bir liseye Almanca hocası olmuş, meslekle alâkasını bu suretle bilfiil kesmiştir (B. Rufai Aktan).

Yine Almanyada, devlet hesabına kütüphanecilik ihtisas tahsili yapan üçüncü şahıs (Adnan Ötüken) memlekete döndüğü zaman (1939) evvelâ İstanbul Üniversitesine Türkoloji Asistanı olarak tâyin edilmiş, askerlik hizmetini tamamladıktan sonra da Maarif Vekâleti Neşriyat Müdürlüğü vazifesine getirilmiştir. Beş buçuk yıl süren Neşriyat Müdürlüğü vazifesi Adnan Ötüken'in kazandığı ihtisasla ilgili bir iş değildi. Fakat kendisi Üniversite Asistanlığı sırasında, Almanya'da hazırladığı kütüphaneciliğe ait ilk eserini bastırabilmiş ve Neşriyat Müdürlüğü vazifesine başladıktan çok kısa bir müddet sonra (1940) Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde, talep ve ısrarı ve o zamanki Fakülte Dekanı Mehmet Emin Erişirgil'in bu mevzuu büyük anlayış ve alâka göstermesi üzerine açılan Kütüphanecilik kursunda ilk elemanları yetiştirmeye başlamıştır. Bu ihtiyarî kurs, tek hocasıyla 1954 yılına kadar tedrisata devam etmiş, birçok kütüphaneci yetiştirmiş, nihayet 1954 yılında Adnan Ötüken'in şahsî gayret ve mücadelesinin bir eseri olarak, Ford Vakfının da maddî yardımıyla nihayet müstakil bir Kütüphanecilik Enstitüsü haline inkılâbetmiştir. Ford Vakfının bu Enstitünün kuruluşuna yardımı büyük olmuş, bu suretle Amerika'dan gönderilen kütüphanecilik profesörleri bu Enstitünün tedrisatında bilfiil vazife almışlardır (Prof. R. B. Downs ve Prof. Elmer M. Grieder).

Adnan Ötüken'in mesleği ile ilgisi olmayan Neşriyat Müdür-lüğünde beş buçuk yıl müddetle çalışmış olması, kendisine Millî Kütüphanenin kurulması işinde birçok imkânlar sağlamıştır. Bu suretle Maarif Vekâleti muhitine bu işin önemi ve modern kütüphaneciliğ-in memleket ölçüsünde ne büyük bir ihtiyaca karşılık teşkil edeceği fikri oldukça telkin edilebilmiş, çeşitli neşir organlarında ve Ankara Radyosunda bu ihtisas şubesinin ehemmiyeti ve lüzumu hakkında devamlı propaganda yapılmış ve her şeyden önce Adnan Ötüken, bir millî kütüphane tesisinde muhtaç bulunduğu veya mücadele etmek mecburiyetinde kalacağı faktörlerin mahiyet ve şümûlü hakkında bilgi, tecrübe ve cesaret kazanmış, geniş bir muhite kendini tanıtmak imkânlarını elde etmiş, kendisine bu mevzuda yardım edebilecek, bu teşebbüsü destekliyecek insanların itimadını celbe muvaffak olmuştur. Eğer böyle bir insan yetiştirme ve muhiti hazırlama devresi geçirilmeden Millî Kütüphanenin kurulmasına teşebbüs olunsaydı, müspet netice almaya imkân bulunamazdı.

Millî Kütüphanenin kurulmasına girildiği 1946 yılından önceki yıllarda Türkiye'de Kütüphane mütehasısı olarak iki ecnebi de çalıştırılmıştı. Bunlardan hakikî bir kütüphaneci olan birincisi, halen Viyana Millî Kütüphanesi Umum Müdürü bulunan Dr. Joseph Stummvoll, Ankara'da iki yıl kalmış, Yüksek Ziraat Enstitüsü (şimdiki Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi) kütüphanesini kurmuş, meslekî kurslar tertibetmiş, Türkiye'de modern kütüphaneciliğin başlaması ve inkişafı için gayret sarfetmiştir. Fakat bu kurslara devam edenler umumiyetle arzu edilen evsafda bulunmadıkları ve bu meslekten bir istikbal ummadıkları için netice müspet olmamış, hele Dr. Stummvoll'un Türkiye'deki vazifesinden ayrılmasından sonra, kurduğu modern kütüphane de onun istediği tarzda gelişmemiştir.

Kütüphane mütehasısı namı altında getirilen ve İstanbul Üniversitesinde 10 yıldan fazla bir zaman istihdam edilen ikinci ecnebi (Dr. Gottschalk) maalesef hakikî bir kütüphaneci değildi. Daha fazla bir müsteşrik hüviyeti taşıyan bu zattan bu sahada esaslı bir istifade sağlanamamıştır. Bu zat ne bir insan yetiştirmiş, ne bir örnek kütüphane kurabilmiş ve ne de bu sahada herhangi bir faaliyet gösterebilmiştir. İstanbul Üniversitesi kütüphaneleri, mütehasısı adı verilen bu zattan ancak yabancı memleketlere kitap siparişlerini yapma hususunda biraz faydalanabilmişlerdir.

1946 yılına kadar Türkiye’de kütüphane personeli durumunu bu şekilde hülâsa ettikten sonra mevcut kütüphanelerden kısaca bahsetmek suretiyle bu tarihlerde bir millî kütüphane tesisi işine girişmenin lüzum ve ehemmiyetini daha iyi şekilde belirtmek kolaylıkla mümkün olabilecektir.

1945 Devlet istatistiklerine nazaran bu tarihlerde Türkiye’de Maarif Vekâleti’ne bağlı irili ufaklı 82 umumî kütüphane ve 230 halk okuma odası mevcuttu. Ayrıca bu tarihlerdeki tek siyasî partinin (Cumhuriyet Halk Partisi) kültür organları olan Halkevlerinde 395 küçük kütüphane mevcuttu. Ayrıca üniversite ve yüksek okullarla ilim kurumlarında da kütüphaneler mevcuttu. 82 Umumî kütüphanede toplu olarak ancak 658.698; 230 halk okuma odasında ceman 17.657, Halkevleri’nin 395 kütüphanesinde ceman 648.408 kitap mevcut bulunuyordu.

Üniversiteler, yüksek okullar ve ilim kurumları kütüphanelerinde mevcut eserler de dahil olmak üzere bütün Türkiye kütüphanelerindeki kitap sayısı ancak 1.600.000 cildi bulabiliyordu. En zengin kütüphane 140.000 cilt kitabıyla İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi idi. 50.000 (ve daha fazla) cilt kitabı olan ancak altı kütüphane mevcuttu. Aynı yıllarda Avrupa’da ve Amerika’da 1.000.000 ciltten fazla kitabı olan birçok kütüphanenin mevcut oluşu, meselâ yalnız Amerika’da 15.000 kütüphanenin, bu kütüphanelerde ceman 230.000.000 kitabın mevcut bulunuşu arada nüfus ve medenî seviye farkları mevcut bulunmasına rağmen bize bir mukayese imkânı verebilir. Amerika ile mukayeseyi bir tarafa bırakalım. Son bir asır içerisinde, Osmanlı İmparatorluğu’nun topraklarından ayrılmış bölgelerde vücut bulan Balkan devletlerinin kütüphaneleriyle bir mukayese yapılırsa Türkiye maalesef kütüphane sayısı ve kütüphanelerinde mevcut kitap sayısı bakımından çok geri bulunuyordu.

Şimdi 1946 yılına tekaddüm eden yıllarda Türkiye kütüphanelerinin personel durumunu da kısaca izah edelim:

Bahsettiğimiz bütün bu Türk kütüphanelerinde hademeler de dahil olmak üzere ancak 600 kadar memur ve müstahdem, çok küçük ücretlerle çalıştırılıyordu. Bunların içerisinde yüksek tahsil görmüş olanların sayısı takriben on kadardı. Bunlar da ilk fırsatta tahsilleriyle hemseviye bir kazanç ve istikbal temin edecek bir iş geçmek fırsatını gözlüyorlardı. Kütüphanecilik hizmetine tesadüfen intisabetmişlerdi.

Bu 600 kişilik personelin içerisinde yabancı bir memlekette bir yıllık bir kütüphanecilik ihtisas tahsili görmüş tek bir insan mevcuttu: İstanbul Üniversite Kütüphanesi Müdürü Fehmi Edhem Karatay. Memleket dahilinde bir kütüphanecilik kursu görenlerin sayısı 20-30 kadardı (Dr. Stummvoll'un, Fehmi Edhem Karatay'ın, Adnan Ötügen'in kursları). Tedrisat bakımından gayri kâfi olan bu kurslara birçok insan devam etmiş ve bunlar bir hayli mezun da vermişti. Fakat bu kurslara devam ettikten sonra kütüphane hizmetlerinde kalanlar, hele böyle gayri kâfi bir kursu tamamladıktan sonra bu işlerle ilgilenip kendi kendilerini yetiştirmeye, bu sahada tam bir meslek adamı olmağa çalışanlar pek azdı.

Bütün Türkiye kütüphanelerinde mevcut 1.600.000 kitabın 150.000 kadarı yazma eserlerdi. Bunların da büyük ekseriyetini islâmi ilimlere ait olanlar teşkil ediyordu. Arap harfli kitaplar da büyük bir yekûn tutuyordu. Yazmalar ve Arap harfli kitaplar ancak mahdud ilim adamlarının nadiren aradığı ve üzerlerinde çalışabildikleri koleksiyonlardı. Okuyucuların büyük ekseriyetinin bunlarla ilgisi yoktu. Lâtin harfli neşriyatı tam olarak koleksiyonlarına katabilen dört kütüphane mevcuttu. Bunlar da bu neşriyatı Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu gereğince parasız olarak alıyorlardı. Geri kalan kütüphaneler kendilerine tesadüfen resmî makamların programsız şekilde ve inanılmıyacak kadar az sayıda gönderdikleri, nâdiren eser sahiplerinin bağışladıkları kitaplarla ve pek ender şekilde yapılan toplu kitap teberrularıyla koleksiyonlarını biraz genişletebiliyorlardı. Mevcut koleksiyonlarıyla Türk kütüphaneleri ne bir ilim veya ihtisas kütüphanesi, ne de bir halk kütüphanesi karakterini taşıyorlardı. Umumî kütüphane adı verilen müesseseler, çok kıymetli Arapça, Farsça, Türkçe; din ilimlerine, tasavvufa, edebiyata... ait, birçoğu ünik, bir tekine sahip olacak bir Avrupa kütüphanesi için şeref ve itibar mevzuu olacak harikulâde yazmaların, yazma eser koleksiyonlarının yanıbaşında çocuk masallarını, cinayet ve macera romanlarını, ahçılığa, cv bahçesinde sebze yetiştirilmesine ait her türlü popüler veya kıymetsiz eserleri ve bunların yanıbaşında ilmî ve felsefî matbu kitapları gelişigüzel ihtiva ediyorlardı. Programlı bir aksiyon siyaseti takibetmeye bu kütüphanelerde imkân yoktu. Çünkü kütüphanenin karakterini ve hedefini tâyine muktedir ve bu suretle kütüphaneye hangi eserleri temin ve kabul edeceğine, hangilerini etmiyeceğini bilen; bilse bile bunu üst makam-

lara anlatacak, mevcut kanunların demirbaş eşyaya müteallik sıkı hükümleri karşısında bir tasfiye işine girişebilecek cesareti kendinde bulan kütüphaneciler mevcut değildi. Üstelik kütüphanecilere bu işleri telkin ve emredecek, bunları sistemlendirecek, elinde mütehas-sis elemanları mevcut bulunan bir merkezî teşkilât da yoktu. Her şey tesadüflere bağlı bulunuyordu. En kötüsü, bir kısım üniversite kütüphaneleri müstesna, umumî kütüphanelerin çoğunun bütçesinde kitap satın almayı mümkün kılacak tahsisat mevcut değildi. Yabancı memleketler neşriyatını bir tarafa bırakalım; fakat 82 umumî kütüp-haneden hemen hemen hepsi kendi inisiyatifleriyle kitap satın almaya muktedir değillerdi. Çünkü evvelâ kitap satın alma tahsisatları yoktu, veya bu tahsisat, bazılarının mahdut ödenekleri arasında sembolik şekilde görülüyordu. Tahsisat olsa bile kitabı seçmeye muktedir kütüp-haneciler mevcut değildi. Bunlar da mevcut olsa, yeni alınacak kitap-ları koyacak depolar umumî kütüphanelerin birçoğunda mevcut bu-lunmuyordu. Daracak depolar eski eserlerle tıklım tıklım doluydu. Tesadüfen kitap bağışları yapılsa, bunları nasıl ciltleteceğini, nasıl tasnif edeceğini, nereye koyacağını, lüzumsuz eserleri ne yapacağını düşünen kütüphanecileri haklı bir endişe kaplıyordu. Umumî kütüp-hanelere verilen tahsisat bunların ancak temizlenmesini, ısıtılmasını, aydınlatılmasını şöyle böyle temine kâfi gelebiliyordu. 1945 yılında Maarif Vekâleti'nin 82 adet umumî kütüphanesine verilen tahsisatın yekûnu personel ücretleri de dahil, topu topu 215.050 liradan ibaret-ti. Bunun yarısından fazlasını (150.000 Türk lirasını) memur ücret-leri teşkil ediyordu.

Bu devrede yalnız bir tek umumî kütüphane, bir hayır cemiyeti tarafından kurulan ve işletilen İzmir'deki Millî Kütüphane, yılda 4-5 bin liralık kitap satın alabiliyordu. Çünkü müessesenin hususi varidatı ve kütüphane fikrine sahip kuvvetli bir idare meclisi vardı. Bu meclisin meraklı ve münevver üyeleri çeşitli sahalardan kitap seç-me işiyle bilfil meşgul oluyorlardı.

Diğer kütüphanelerin kitaplarını Maarif Vekâleti ve bir kısım devlet daireleri kendi yayınlarını sistemsiz ve programsız bir şekilde göndermek suretiyle temin ediyorlardı. Basma Yazı ve Resimleri Der-leme Kanunundan faydalanan üç umumî kütüphane (İstanbul'da Bayazıt Umumî Kütüphanesi, Ankara'da Umumî Kütüphane ve İzmir'de Millî Kütüphane) memleket neşriyatını muntazaman ve parasız olarak sağlamakta idiler. Fakat bunların da personeli yılda

ortalama 2000 cilt olarak gelen bu kitapları ve bahusus periyodik eserleri tasnif etmeğe vakit ve imkân bulamıyorlardı.

Cumhuriyet Halk Partisi'ne bağlı olan ve birer umumî kütüphane diye anılan Halkevleri'nin ve Halkodaları'nın kütüphanelerindeki kitap, memur, ve bütçe durumları da Maarif Vekâleti'ne bağlı umumî kütüphanelerin durumundan farklı değildi. 395 Halkevi kütüphanesinin 648.408 kitabı, ceman 141.272 liralık yıllık bütçesi, 366 Halkodası'nın 73.681 kitabı, 153.541 liralık yıllık bütçesi mevcuttu. Rakamlar da sarahaten ifade ediyorlar ki Halkevleri ve Halkodaları kütüphaneleri -bazı büyük şehirlerdeki müstesna- birer ikişer camlı dolaba konulmuş 300 er, 500 er cilt kitaplarıyla birer umumî kütüphane olmaktan çok uzaktılar. Şunu da tespit edelim ki zamanın tek partisi tarafından kurulan ve idare edilen bu kütüphaneler, Demokrat Parti iktidara geçtikten sonra nadir istisnalarıyla ortadan kaybolmuşlardır. Çünkü Halkevleri, bağlı bulundukları siyasî partinin aynı zamanda propaganda organları haline gelmişlerdi.

Kütüphaneler arasında çeşitli bakımlardan en iyi vaziyette olanlar üniversitelerin ve yüksek okulların kütüphaneleriydi. Bunlar arasında en zengini ve mazbut olanı (İstanbul Üniversitesinin Merkez Kütüphanesi) hakikî bir kütüphanecinin idaresi altında mevcut şartlara göre en iyi bir şekilde inkişaf etmişti. Fakat bu da umumî bir üniversite kütüphanesi olmaktan çok, müdürünün şahsî temayülüne uygun şekilde ve buraya ilhak edilen koleksiyonların mahiyeti bakımından bir şarkiyat kütüphanesi karakteri taşıyordu. Hakikaten değerli olan müdüre, meslek hayatının faal devrelerinde imkân verilse, kendisi muhitine müessir olabilse ve fütur getirmeydi şüphesiz İstanbul Üniversitesi; güzel bir binası, iyi yetiştirilmiş kütüphanecileri, zengin bütçesi ve üniversite tedrisatının icabettireceği zengin kitap koleksiyonlarıyla hakikî bir üniversite kütüphanesine malik olabilirdi ve bu suretle de İstanbul Üniversitesinde birbirleriyle irtibatı bulunmayan, idarî bakımdan bir merkeze bağlı olmayan, anormal şekilde teşekkül etmiş fakülte kütüphaneleri yer almaz, enstitü ve seminer kütüphaneleri dünyanın her tarafında olduğu gibi merkez kütüphanesine bağlı birer teşekkül halinde mazbut bir şekilde çalışırlardı.

İstanbul Üniversitesi'nin bu tarihlerdeki fakülte, enstitü ve seminer kütüphanelerinin mahdut bir kısmı meraklı birer kütüphane memuruna malikiyet ve bazı profesörlerin şahsî alâkaları sebebiyle

oldukça inkişaf etmişlerdi. Bunların birçoğu da aslî ve sabit vazifeleri kütüphanecilik olmıyan asistanlar tarafından idare ediliyordu. Bunların dışında kalanlar son derece iptidaî bir halde idi. Bir cümle ile hülâsa edelim ki: bunların, etüd ve araştırma yapacak ilim adamları ve Üniversite mensupları için varlıklarıyla yoklukları müsavi derecede idi.

Ankara Üniversitesinde durum Ziraat, Hukuk ve Siyasal Bilgiler Fakülteleri kütüphaneleri kısmen istisna edilirse, İstanbul'dakinden daha kötü bir haldeydi. Ankara'da da merkezî bir üniversite kütüphanesi kurulacağı veya asgarî, bütün üniversite kütüphanelerinin bağlı bulunacağı merkezî bir idare sistemi tesis edileceği yerde her fakülte müstakil, diğerleriyle ilgisi bulunmıyan kütüphaneler kurmuşlardı. Bu hal, İstanbul'da ve Ankara'da hâlâ berdevamdır (1955), ve bu şartlar altında böyle merkezî birer üniversite kütüphanesi veya idaresi kurmak ve kütüphane işlerini plânlaştırmak maalesef Ankara ve İstanbul'da imkânsız bir hale gelmektedir. Ümit edilir ki Türkiye'de yeni kurulmakta olan üniversiteler bu yanlış yolu ihtiyar etmezler.

İstanbul'daki Teknik Üniversite'nin tamamen mühendislik sahalarına ait bir ihtisas kütüphanesi sayılacak kütüphanesiyle meraklı ve bilgili bir zatın idaresi altında bulunan Yıldız Teknik Okul kütüphanesi istisna edilirse, diğer yüksek okulların kütüphaneleri de bu devrede çok iptidaî bir halde bulunuyorlardı. Liselerin ve diğer orta öğretim okullarının kütüphaneleri ise son derece geri bir haldeydi. Bunların devamlı çalışan memurları da mevcut değildi. Bunlar okul kütüphanelerinin büyük ve ehemmiyetli vazifelerini ifa edecek müesseseler değildi.

Türk kütüphanelerinin 1945 yılındaki durumlarını böylece tespit ederken bu müesseselerin bu tarihlerdeki binalarından da kısaca bahsetmek yerinde olur: Ankara'daki Ziraat Fakültesi Kütüphanesi müstesna, Türk kütüphanelerinden hiçbirisi modern kütüphane binalarının mimarî hususiyetlerini ve evsafını ihtiva eden binalara malik bulunmuyorlardı. İstanbul'da ve bazı vilâyetlerdeki birkaç umumî kütüphane 17. ve 18. asırlarda kütüphane binası olarak inşa edilmiş küçük binalara yerleştirilmişti. Fakat bunlar bugünün kütüphane binalarıyla kıyaslanamaz, ve bu binalarda yirminci asrın umumî kütüphane telâkkisine uygun kütüphaneler işletmek mümkün değildir.

Umumî kütüphanelerin kesif bir halde bulunduğu İstanbul'da bunlar ya çok rutubetli, ısıtılması son derece güç taş binalarda barınmışlardır, veya yangına son derece müsait ahşap binalarda yer almışlardır. Rutubet ve buna inzimam eden kitap kurtları bütün Şark-İslâm âlemi ve Türk medeniyeti tarihi için son derece kıymetli olan yazmaları mütemadi şekilde tahrip etmekte bulunduğu gibi bir yangın veya harb felâketi de bunların büyük bir kısmını bir anda elimizden alabilir.

İstanbul dışındaki kütüphanelerin bina durumları da -modern telâkkilere uygun şekilde inşa edilmemiş bulunmakla beraber birer kütüphane binası olarak yapılan iki binadaki kütüphaneler kısmen istisna edilirse İstanbul'dakilerden farklı değildir.

Hâlâ gayri müsait binalardan kurtarılamamış bulunan bu hari-kulâde kıymetli koleksiyonlar için gelecek nesillere karşı bizim neslimiz ve bizden öncekiler vicdanen sorumluyuz.

Türk kütüphaneciliğinin ve Türk kütüphanelerinin 1946 ya tekaddüm eden yıllardaki durumunu ve bahusus personel durumunu buraya kadar izah etmiş bulunuyoruz. Şahsî kanaatime göre bir kalkınma hareketine girişilebilmenin ilk şartını bu yeni saha için meslek adamları yetiştirmek teşkil ediyordu. Hakikî kütüphaneciler mevcut olmadan, bu mühim ihtisas şubesine intisabedenlere kıymet ve ehemmiyet verilmeden herhangi bir teşebbüse girişmek muvaffakiyetsizlikle neticelenebilirdi. Bu hususu çok iyi takdir eden bir Türk mütefekkeri (merhum Muallim M. Cevdet İnançalp) 1935 yılında İstanbul kütüphanelerindeki yazma eserlerin tasnifi hakkında hazırladığı bir raporda ¹ aynen şunları söylemişti:

“Bu köklü meseleler halledilmedikçe ve kütüphanecilik gibi, hocalığın çok üstünde olan ve çünkü tarihçileri, edebiyatçıları, felsefecileri, fencileri ve binaenaleyh hocaları yetiştirecek en birinci vasıta olan kütüphanelerimizin tasnif kadrosuna bir ilk mektep haysiyeti kadar haysiyet verilmedikçe ne türlü metottan bahsedilirse edilsin hükmü üç gündür”

Bu çok ehemmiyetli problem gözönünde tutularak 1940 yılında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde açılan Kütüphanecilik Kursunda elimizden geldiği ölçüde hütüphaneciler

¹ Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni, Cilt 3, sayı 2. Sahife 185.

yetiştirmeğe başladık. 1954 yılına kadar bu kurs tek öğretmeniyle ve hemen hemen inkıtasız şekilde tedrisatına devam etti, 14 yıl içerisinde birçok mezun verdi ve nihayet 1954 yılında Fakültenin, Üniversite diploması veren bir Enstitüsü haline getirildi. Bu hâdiseyi, yıllar süren mücadelemizin bir eseri ve Türk Kütüphaneciliği adına büyük bir başarı olarak kaydetmek isterim. Çünkü üniversite muhiti başlangıçta kütüphaneciliği bir ilim olarak tanımaya mütemayil bulunmuyor, tamamen teknikten ibaret saydığı bu işin basit bir kurs halinde dahi olsa Üniversite tedrisatı arasında yer alamıyacağı kanaatini şiddet ve ısrarla ileri sürüyordu. Hattâ bu düşüncelerle Fakültedeki kurs, bir yıl süre ile lâğvedilmiş, fakat ertesi sene tekrar tedrisata başlamıştı. Bu bir yıllık inkıta süresi içerisinde kursa devam eden talebelerle meşgul oldum ve başladığımız işi tamamlamak için fahriyen çalışmaya devam ettim.

Ekseriyetin kütüphanecilik hakkındaki bu düşüncelerine rağmen Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi profesörleri arasında kütüphaneciliğin ve kütüphanecilik öğretiminin müdafaasını yapmış bulunan değerli ilim adamlarını burada şükranla yadetteği bir vazife sayarım.

Bir kısım Üniversite mensuplarının kütüphanecilik tedrisatına karşı cephe almaları karşısında bir aralık bu kursu bir mektep halinde Millî Kütüphanede tesis etmeği düşündüm. 1946 yılında Millî Kütüphane için hazırladığım ilk kanun tasarısına buna ait bir madde koydum. Tasarıyı tetkik eden o zamanki Maliye Vekâleti'nin, kütüphanecilik okulu hakkındaki hükmünü buraya naklediyorum. Aşağıdaki cümle, memlekette mesleğimizin bu tarihlerde nekadar hor ve hakir görüldüğünü ispata yeter:

“Kütüphanecilik gibi basit bir hizmet için mektep kurulmasının mânâsı anlaşılamamıştır”.

İşç girişmek için, tek öğretmeni olan ve haftada en çok dört saatlik nazari tedrisat yapan Fakültedeki bu iki yıllık ihtiyarî kurs da maksat için kâfi değildi. Bu kurstan şöyle böyle yetişmiş gençler için modern bir kütüphanede çalışma imkânları hazırlamak gerekiyordu. Bu müessese ancak “Millî Kütüphane” olabilirdi. Millî Kütüphane, aşağıda da izah edeceğim gibi, şüphesiz ki üzerine birçok hizmetler alacaktı. Fakat her şeyden önce modern kütüphaneciliğin memlekette teessüsü için vücutları şart olan kütüphanecilerin yetişmesine

ve gelişmesine imkân bahşedecekti. Yalnız bu noktai nazarla bile tetkik edilse Millî Kütüphane kurulmasının bu tarihlerde tam mânasiyle bir ihtiyaç ve zaruret haline geldiği müşahade olunur.

*

15 Nisan 1946 tarihinde Maarif Vekâleti Neşriyat Müdürlüğü'nün, Ankara'da Sanayi caddesinde 25 numaralı Yüzbaşıoğlu apartmanında bulunan bürolarının zemin katında, hâlen kahvehane olarak kullanılan ve caddeye bakan bir odada (veya dükkânda) bilfiil işe giriştik. Buraya yerleştirilen bir camlı dolaba Millî Şair Mehmed Emin Yurdakul'un iki eseri, Neşriyat Müdürlüğü memurlarının hazır bulunduğu küçük bir törende konuldu ve bu fidenin yeşereceği, büyük bir ağaç olacağı söylendi. Bu sırada Maarif Vekâleti'nin Neşriyat Müdürüydüm. Bu müdürlüğün tahsisatiyle bu odaya yeni camlı dolaplar ve masalar yaptırdım. Dairede mevcut bir kısım eşyayı da buraya naklettim. Bu dolaplar süratle kitapla doldu. Neşriyat Müdürlüğü'nün muhtelif servislerinde bulunan ve çoğu Maarif Vekâleti Neşriyatından olan eserler de buraya taşındı. Şimdi buraya bir ad vermek icabediyordu. Gayri resmî şekilde bu büroya "Millî Kütüphane Hazırlık Bürosu" adını verdim. Büronun ilk iki memuru Leman Şenalp ve Nezahat Anaçan'dı. Birincisi Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü mezunlarından ve Fakülte'deki Kütüphanecilik Kursumu da tamamladığı için kendisini Neşriyat Müdürlüğüne Kütüphane Memuru adıyla almıştım¹. İkincisi hâlen de Millî Kütüphanede çalışan ve en kıdemli yardımcım olan daktilo Nezahat Anaçan'dı. Kısa bir müddet sonra Neşriyat Müdürlüğü'nün fotoğrafçısını da bu büroya aldım ve müstakbel mikrofilm atelyemizin nüvesini bu müdürlüğün fotoğraf âletleriyle burada kurmaya başladım.

Bu sırada, Maarif Vekili Hasan Âli Yücel'dir. Kendisi dört ay sonra (6 Ağustos 1946 da) Vekillikten ayrılacak, yerini merhum Reşat Şemsettin Sirer'e terkedecektir. Beş buçuk sene süren Neşriyat Müdürlüğüm sırasında bir an evvel Millî Kütüphane kurulması işine başlamama müsaade etmesini Hasan Âli Yücel'den müteaddit defalar

(¹) Leman Şenalp, bilâhara Millî Kütüphane kadrosunda yer aldı. Kendisini iki yıl müddetle Kütüphanecilik stajı yapmak üzere İsviçre'ye gönderdim. Dönüşünde kısa bir süre Basma Yazı ve Resimleri Derleme Müdürlüğünde bulundu. Sonra Millî Kütüphaneye Uzman oldu. Müesseseden 1955 yılında ayrıldı. Hâlen Maliye Vekâleti Tetkik Kurulu Kütüphane uzmanıdır.

rica ettiğim halde Neşriyat işlerine çok daha fazla ehemmiyet verdiği için bu isteğimi yerine getirmemişti.

Millî Kütüphane Hazırlık Bürosundaki çalışmalarında bana yardım etmelerini Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanecilik Kursundaki talebelerimden rica ettim. Talebelerim bu teklifimi memnuniyetle kabul ettiler. Bu ilk hazırlık safhasında bana yardım etmiş ve bilâhara bir kısmı Millî Kütüphane kadrosunda yer almış bulunan genç meslekdaşlarımın adlarını burada anmayı vazife sayıyorum: Abdülkadir Salgır, Melâhat Öğetürk (Salgır), Muhteşem Alevcan (Şalvuz), Sacide Alevcan (Ergüden), Beria Akbal, Hasan Taner, Türker Acaroğlu, Neriman Genç (Tanyolaç), merhum Şadan Karasu, Feyha Tayga, Enver Koray, Ferit Ragıp Tuncor.

Kısa bir müddet sonra Hazırlık Bürosundaki kitapların cilt sayısı 8000. i buldu. Buraya sığamaz bir hale geldik. Büronun bazı masraflarını karşılamak ve yardım edenlere emekleri mukabilinde bir ücret ödemek üzere bir cemiyet kurmağa teşebbüs ettik. "Millî Kütüphaneye Yardım Derneği" adıyla 21 şubat 1947 tarihinde kurduğumuz cemiyet, elde ettiği üye aidatı ve ilk bağışlarla, karşılaştığımız güçlükleri yenmemizde de pek faydalı oldu. Bu cemiyet, bilâhara büyük para bağışları elde edecek, kanunu kabul edilinceye kadar Millî Kütüphanenin ayakta durmasına ve gelişmesine büyük yardımlarda bulunacaktır. Bir başka yazımda çalışmasını ve tarihini tespit edeceğim bu cemiyet, hâlâ meşkûr mesaisine devam etmekte ve her yıl Millî Kütüphaneye 50-60 bin liralık yardım yapmaktadır.

Neşriyat Müdürlüğünün zemin katındaki odasında faaliyetimize devam ederken 6 ağustos 1946 tarihinde merhum Reşat Şemsettin Sirer, Recep Peker Kabinesinde Maarif Vekili oldu. Almanya'da kütüphanecilik tahsili yaptığım sırada Talebe Müfettişimiz olan, beni şahsan tanıyan ve seven bu muhterem Vekil, yerime bir Neşriyat Müdürü bulmam şartıyla bütün mesaimi Millî Kütüphanenin kurulması işine hasretmememe müsaade ve Millî Kütüphane dâvasına şahsî alâkasını ve sempatisini bu suretle izhar etti.

21 Aralık 1946 tarihinde Kâmil Su'nun Neşriyat Müdürlüğü vazifesine bilfiil başlaması üzerine bu vazifeden ayrıldım. Ancak hâlefimin Müdür olabilmesi için benim daha önce Müdür kadrosundan ayrılmam ve Neşriyat Şube Müdürlüğü vazifesine geçmem icap etmişti. Çünkü Millî Kütüphane Hazırlık Bürosunun ne resmî hüviyeti, ne de bir kadrosu mevcuttu. Ancak maaşımı bu Şube Müdür-

lüğünden almak suretiyle Hazırlık bürosunda çalışabilmem mümkün olacaktı.

6 ağustos 1946 tarihinde Başvekil olan merhum Recep Peker, 14 ağustos 1946 tarihinde Büyük Millet Meclisinde okuduğu Hükûmet programında şu sözleri söylemişti:

“Ankara’da büyük bir Millî Kütüphanenin kurulması için gereken çalışmalara hemen başlanacak ve memlekette artan okuma alâkasını karşılayıcı kitaplıklar açılması ve mevcutların geliştirilmesi plânlanacaktır”.

Görülüyor ki, Neşriyat Müdürlüğünün alt katında Millî Kütüphane Hazırlık Bürosunu 15 nisan 1946 tarihinde hiçbir makamdan, ne Maarif Vekilinden ve ne de Hükûmetten emir, direktif veya bir işaret almadan tamamen kendi inisiyatifimizle kuruluşumuzdan tam dört ay sonra yeni hükûmetin programında “Ankara’da büyük bir Millî Kütüphanenin kurulması için gerekli çalışmalara hemen başlanacağı” bildiriliyordu. Ne Başvekil Recep Peker’in ve ne de 6 ağustos 1946 da Maarif Vekili olan Reşat Şemsettin Sırer’in teşebbüsümüzden haberleri vardı. O halde bizi çok sevindiren bu vaad, hükûmet programına birden bire nasıl girebilmişti? Bunun sebebini kısa bir müddet sonra öğrendik. Recep Peker’in “Birgün Başvekil olursam ilk yapacağım işlerden biri de Millî Kütüphane kurulması için teşebbüse geçmektir” dediğini merhumun kızı ve damadı (Bn. Şehriyar ve B. Rauf Meleksoy) bize naklettiler. Hükûmet programına böyle bir maddeyi şahsan koymuş olan Başvekili dâvamızla alâkalandırmak için kızını ve damadını bir gün Büromuza dâvet etmiştik. Bu yolla Başvekille yakın irtibat tesisine teşebbüs edecektik. Meleksoy ailesi bu haberi bize Bürodaki toplantıda verdiler ve yardımları sayesinde bir iki hafta sonra Başvekil bir gece kızını, damadını ve Başyaverini yanına alarak birden bire Büromuza geldi. Büroda üç saat kalarak Millî Kütüphanenin nasıl kurulabileceği hakkındaki düşüncelerimi öğrendi. Kendisine dünyanın en büyük Millî Kütüphanesi olan Amerika’daki Congress Library’e ait Türkçe sözlü filmi de gösterdim. Maalesef bu ziyaret Başyaverin gece saat 10 da beni telefonla bulup keyfiyeti haber vermesi üzerine vukubulduğu için bana yardım eden talebelerimi Başvekile tanıtmak mümkün olamamıştı. Bu tarihî ziyaret çok kısa bir müddet sonra Millî Kütüphaneye Yardım Derneğine Başvekilin 100.000 kûsur liralık bir bağış yapması, Millî Kü-

tüphane Kanununun Meclise sevki için Maarif Vekiline direktif verilmesi neticelerini doğurdu.

Merhum Recep Peker Başvekil kaldığı müddetçe bu dâva ile yakın alâkasını muhafaza ederek siyasî hâdiselerin ve parti mücadelelerinin çok çapraşık bir hal aldığı, kendisi için çok sıkıntılı geçen bu aylarda beni müteaddit defalar Başvekâlete çağırttı ve işlerin iyi gidip gitmediğini sordu, yardımlarını hiçbir zaman esirgemedi.

Millî Kütüphanenin kısa mazisi içinde bu dâva ile bu ölçüde ve bu kadar samimiyetle meşgul olmuş tek devlet adamı olarak Recep Peker'in adını burada minnet ve hürmetle yadetmeği vazife sayıyorum. Siyasî kanaatleri ve icraatı için ne söylenirse söylensin, bunlar beni ilgilendirmez, fakat Recep Peker Başvekâlette daha uzun bir süre kalabilmiş olsaydı Millî Kütüphanenin kuruluşu daha kolaylıkla gerçekleşir ve belki de asıl Millî Kütüphane binası Ankara'da bir âbide halinde yükselirdi.

Sırf bir mukayeseye imkân vermek için Recep Peker'den sonra Başvekilliğe geçen ve bundan önce birincisi Mülkiye Mektebinde (Siyasal Bilgiler Fakültesi) Profesörlük, ikincisi Üniversitede Ordinarius Profesörlük payesi ihraz etmiş, kıymetli ilim adamları olarak tanınan Hasan Saka'yı ve Şemseddin Günaltay'ı, Başvekâlette kaldıkları müddet zarfında bütün teşebbüslerimize rağmen, kendi zamanlarında hazırlanmış ve kapıları halka açılmış bulunan Millî Kütüphaneye getirmediğimizi ve kendilerinin bu dâva ile hiç alâkalanmadıklarını ve hattâ Başvekil Hasan Saka'nın Millî Kütüphanenin açılış törenine bile gelmediğini zikretmeği zarurî görüyorum.

Recep Peker Kabinesinin Hükûmet programında Millî Kütüphane kurulması işine derhal başlanacağı belirtilmeden çok önceleri, çeyrek asır müddetle tek parti halinde iktidarı elinde tutmuş olan Cumhuriyet Halk Partisinin programlarında zaman zaman Ankara'da bir Millî Kütüphane kurulması işine girileceği belirtilmiş bulunmasına, hattâ Atatürk zamanında bir Millî Kütüphane binası inşası için mimarî projeleri hazırlanmış olmasına rağmen ¹ bu iş hep sürünce kalmış, tahakkuk safhasına intikal ettirilememiştir. Bu arada, hâlen Başvekil yardımcısı ve Millî Müdafaa Vekâleti Vekili olan hocam Ord. Prof. Dr. Fuad Köprülü, Ülkü Dergisinin 10. cilt, 60.

¹ Bütün araştırmalarımın rağmen bu işin ne suretle ve kimlere yaptırıldığına, bu projelerin halen nerede bulunduğu dair bir malûmat elde edemedim.

sayısında (Sahife 481-482) “Büyük bir eksikimiz” başlığı altında neşrettiği bir makalesinde (sene 1938) Ankara’da bir Millî Kütüphane kurulmasının mutlak lüzum ve zaruretiye şu sözleriyle işaret etmişti ¹:

“...Yeni Türkiyenin Başşehri yalnız siyaset ve idare bakımından değil, Millî kültür bakımından da, tam mânasıyle bir Başşehir olmak azmindedir. Memleketi baştan başa saracak olan yeni ruh ve yeni kafa burada yoğurulacak, Atatürk rejiminin ideolojisi burada yapılacaktır..... İşte bu vaziyette bulunan Ankara’nın bugün için en büyük eksigi büyük bir Millî Kütüphanenin bulunmamasıdır Bize öyle bir millî kitapsaray lâzımdır ki, yalnız münevver halk değil, türlü ilim şubeleri üzerinde çalışan mütehassıslar orada bütün ihtiyaçlarını tatmin edebilsinler; kendi şubelerine ait bütün dünya neşriyatının en mühimlerini orada kolaylıkla bulabilsinler! Hakikati açıkça söylemekten çekinmiyelim: genç Ankara değil, İmparatorluğun yüzlerce yıllık merkezi olan İstanbul bile hakikî ve geniş mânasıyle ilmî bir çalışma imkânını temin edecek umumi bir kütüphaneden mahrumdur..... Kültür Bakanlığından, büyük bir sabırsızlıkla, bekliyoruz: Ankara otobüs garajının bulunduğu yerde, Türkiye’deki kültür inkılâbının büyüklüğünü canlandıracak hasmetli bir sanat âbidesi şeklinde bir Atatürk kitapsarayı kurmak için şimdiden hazırlıklara girişsin. Bu teşebbüste, en büyüğümüzden başlayarak, bütün Türk milleti kendisine yardımcı olacaktır” ².

Hocamız Fuad Köprülü’nün bu makalesinden sonra matbuatta bu mevzu temas eden tek türk bazı yazılar da neşredilmişti. Ayrıca 1939 yılı temmuz ayında Ankara’da toplanan Birinci Maarif Şûrasında o zamanki Siyasal Bilgiler Okulu (Mülkiye Mektebi) Müdürü Mehmed Emin Erişirgil, Millî Kütüphane ve kalifiye kütüphane personeli mevzuunda şöyle bir konuşma yapmıştı ³:

“...Ankara’nın en mühim ihtiyaçlarından olan Millî Kütüphane ihtiyacı da temin olunmalıdır. Bu, yalnız Ankara’nın değil, Türkiyenin en mühim ihtiyacıdır. Bir Millî Kütüphane olmadıkça, bütün neşriyat takip edilmedikçe ve bütün dünya neşriyatı ile mübadele imkânları bulunmadıkça ve bunların hepsi bir arada olmadıkça Türkiye’de ilim yapmak, tırnakla kuyu kazmaktan

¹ Bu makalenin tam metnini Bültenimizin bu sayısında neşrediyoruz. Kıymetli hocamız maalesef bugüne kadar Millî Kütüphaneyi görmediler.

² Bu sırada Kültür Bakanı (Maarif Vekili) Saffet Arıkan’dır.

³ Birinci Maarif Şûrası zabıtları, sahife 429-430.

güçtür. Spekülasyonlar kolay yapılabilir ama, hakikî ilim havası yaratmak iddiasında bulunmak güç bir şeydir. Kütüphane dâvasına gelince: kütüphane memurları için de kanun çıkarmak lüzumunu temenni ettik. Yalnız Millî Kütüphane için değil, yüksek mektepler kütüphane memurluğu da gayet nazik bir meslektir. Bunu şerefli bir meslek haline getirmeliyiz. Bu olmadıkça kütüphanelerimize memur bulamayız. 6-8 bin ciltli bir kütüphaneyi tanzim etmek öyle güç bir iştir ki meslek haline getirilmedikçe ve şerefli bir iş haline sokulmadıkça bu iş son derece güç olur”.

Kütüphane dâvası, 1942 yılı Maarif Bütçesi görüşüldüğü sırada Büyük Millet Meclisinde de bahis mevzuu olmuştu. O zaman Bilecik Mebusu olan Kasım Gülek; kütüphaneciliğin bir ihtisas işi olduğunu, bunun muhtelif memleketlerde esaslı surette tedris edildiğini, modern kütüphaneler mevcut olmadan yüksek öğretimin kendisinden beklenen ödevleri yerine getiremeyeceğini ve bunun için de şimdiden kütüphaneci yetiştirmek ve ilim kütüphanelerinin kuruluşu için hazırlığa başlamak lâzım geldiğini ve bu işlerden anlıyan mütehassısların bir an evvel yetiştirilmesi gerektiğini Meclis Kürsüsünde ifade etmiş¹ ve zamanın Maarif Vekilinden de “yapacağız, edeceğiz” tarzında bir cevap almıştı.

Bu hâdiseden sonra yine yıllar geçmiş ve bu sahada esaslı hiç bir iş yapılmamıştır.

Biz yine tek odalı Millî Kütüphane Hazırlık Büromuza dönelim: Neşriyat Müdürlüğü vazifesinden bilfiil ayrıldığım 21 Aralık 1946 tarihinden 1 Nisan 1947 tarihine kadar bu müdürlüğün zemin katındaki odasında çalışmalarına genç arkadaşlarımla birlikte devam ettim. O kadar çok kitap bağışı yapıldı ki artık bu daracak yerde hazırlık faaliyetini geliştirmeye imkân kalmadı. Büro için müsait bir bina bulmamız gerekiyordu. O sıralarda Ankara’da bina ve mesken buhranı mevcut olduğu için böyle bir yeri çok güçlükle ve ancak yorucu araştırmalar yapmak suretiyle bulabildik. Hattâ hayır sahibi bir zatın yardımıyla burası için hava parası da ödedik. Büromuz bu suretle 1 Nisan 1947 tarihinde Kocatepe semtinde, İsmetpaşa caddesinde (şimdi Mithatpaşa caddesi) 43 numaralı beş odalı bir meskene nakledildi. (Başvekil Recep Peker bundan önce anlattığım ziyaretini bu binadaki çalışmalarımız sırasında yapmıştır). Bu binayı üç yıllık bir müddet için kiralamıştık. Kira bedeli

¹ Maalesef Kasım Gülek de hâlâ Millî Kütüphaneyi görmemiştir.

Maarif Vekâletince ödendi. Fakat Büronun elinde tahsisat mevcut olmadığı ve Millî Kütüphaneye Yardım Derneği de henüz büyük bağışlar elde etmediği için eşyamızı Ankara'daki Sanat Okullarının kamyonlarıyla yeni binaya taşıdık. Bu meskenin temizlenmesi, duvarlarının tamiri ve badanası için Ankara Yapı Usta Okulu yardım elini uzattı. Ben ve talebelerim, bütün bu nakliyat sırasında toz, toprak içinde, fakat içimiz ümit ve şevkle dolu olarak eşyayı ve kitaplarımızı yeni Büroya yerleştirdik. Binanın bahçe kapısına da levhamızı astık: "Millî Kütüphane Hazırlık Bürosu".

Tahsisatımız mevcut olmadığı için lüzumlu eşyayı cesaret göstererek borca yaptırdık. Borçlarımızı uzun zaman ödeyemedik. Mevcut kanunlara göre karşılığı mevcut olmadan borca eşya temin etmek usulsüz bir işti. Fakat yeni sene bütçesinde Büro için bir tahsisat ayrılabilceğini ve 40.000 lirayı bulan borçlarımızı o zaman ödiyeceğimizi umuyorduk. Bu tahsisat çok geç çıktığı için müşkül vaziyette kaldım. Azar işitmeği göze alarak Maarif Vekiline hâdiseyi anlatmak ve yardım istemek suretiyle ilk borçlarımızı ödiyebildik, tabiatıyla Vekilin itabına da maruz kaldık. Fakat bilmeceburiye müteakip aylarda da yine usulsüz olarak kredi ile iş yaptırmak zarureti hasıl oldu. Başlangıçta bu şekildeki çalışmalardan ne kadar üzüntü ve sıkıntı çektiğimi Allah bilir.

Başvekil Recep Peker'in bu yeni binadaki Büromuzu ziyaretinden sonradır ki vaziyet çok değişti. Başvekilten 100.000 küsur liralık bir bağış elde eden ve yine Başvekil'in tavassutu ile bütün formaliteleri 10-15 gün içinde ikmal edilmek suretiyle "menafii umumiyye hâdim dernekler" arasına alınan Millî Kütüphaneye Yardım Derneği, idare heyetine seçilen bazı zevatın ve maalesef bazı yakın mesai arkadaşlarımın güçlükler çıkarmalarına, bu derneğin kitap satın almadan başka bir yardımda bulunmaması lâzım geldiği, derneğin personel masrafları yapamıyacağı, hattâ eşya bile satın almaması icabettiği hakkındaki yanlış noktai nazarlarına rağmen Dernekte ekseriyetin akli selimi daima galip geldi ve Hazırlık Bürosuna, anatüzük hükümleri gereğince her türlü yardım yapıldı.

Maarif Vekili Reşat Semsettin Sirer, başlangıçta Millî Kütüphane hazırlığına alâka göstermiş olmasına rağmen bilâhare bu mevzu ile lâykiyle meşgul olmadı. Başvekil Recep Peker'in, Millî Kütüphane kanununun bir an evvel Büyük Millet Meclisine getirilmesi hakkında, kendisini Vekiller Heyeti toplantılarında sıkıştırmış olmasına ve

bizim de kanun metnini, müessesenin istikbalini düşünerek etraflı şekilde hazırlamış bulunmamıza, bu kanunun müessese için çok elzem ve hayatî olmasına rağmen kendi Maarif Vekilliği zamanında bunu Vekiller Heyetine ve bu yolla Büyük Millet Meclisine sevk etmediği bütün ısrarlarımıza rağmen ihmal etti, yahut -aynı kabinedeki Vekil arkadaşlarından birinin, şahsen çok iyi görüştüğüm Çalışma Vekili Dr. Sadi Irmak'ın teşhisi veçhile- mevcut Maarif meseleleri arasında bu işi üçüncü, dördüncü plânda saydı. Bilâhara, kendisi Maarif Vekâletinden ayrıldıktan sonra Millî Kütüphaneyi şimdiki binasında halkın istifadesine açtığımız zaman, merhum Reşat Şemsettin Sırer'den aldığım şu samimî mektup, ilk iki sene içerisinde Maarif Vekâleti muhitinde nekadardaki yalnız ve himayesiz çalıştığımızı veya çırpındığımızı ispata yeter:

İstanbul 17. Ağ. 1948

Kardeşim Adnan Bey,

Kütüphaneyi açtığımızı gazetelerde okudum. Tebriklerimi arz ederim. Size hizmet günlerimde gereği gibi yardım edemediğime müteessirim. Fakat başladığımız işin sizi tatmin edecek şekilde başarılıp sonuçlanacağından da eminim. Bundan sonra da elimden geldiği gücümün yettiği nispette güzel dâvana hizmet etmek isterim. Sağlık ve huzurunuz için en iyi dileklerle selâm ve saygılar sunarım kardeşim.

Reşat Şemsettin Sırer

Bununla beraber muhterem ve vatanperver bir insan olan Reşat Şemsettin Sırer'in Millî Kütüphanenin kuruluşu tarihinde şerefli bir mevkii vardır: Benim Neşriyat Müdürlüğünden ayrılarak tahakkuku o zaman hayal gibi görünen bu işe başlamama muvafakat etmiş ve Millî Kütüphaneye şimdiki binasını temin etmiştir. Bu bina olmasaydı hiç bir şey yapamıyacaktık. Şüphesiz ki merhum Vekil, Millî Kütüphaneye böylece iki mühim hizmette bulunmuştur. Fakat çok şeyler yapabilir ve Başvekilin işi benimsemiş olması dolayısıyla Millî Kütüphanenin daha o tarihlerde tam mânasıyla ve süratle kurulmasına önayak olabilirdi.

Bina temini hâdisesi şöyle cereyan etti:

Üç yıl için kiraladığımız İsmetpaşa (halen Mithatpaşa) caddesindeki beş odalı mesken sekiz ay içerisinde bodrum katına varıncaya kadar tıklım tıklım kitapla doldu. (60.000 cilt). Artık burada koleksiyonları geliştirmemize imkân kalmamıştı. Bu sırada Millî Kütüphane

için bir bina inşasını düşünmek hayal olurdu. Değil böyle bir inşaa masrafını, Büronun işlemesi ve kitap satın alınması için 60.000 liralık bir ödenęi bile büyük güçlükte elde edebiliyorduk. Bir bina için, farzımuhal, birkaç milyon liralık bir ödenek bile temin edilse inşaatın ikmalî yıllarca devam edebilirdi. Bu sebeplerle kütüphane binası olarak inşaa edilmemiş bile olsa, her hangi müsait bir binaya geçmemiz şarttı. Bu düşüncelerimi bir gün merhum Reşat Şemsettin Sirer'e açtım. Böyle bir binanın lüzum ve ehemmiyetine kerdisi de kanaat getirdi ve ertesi gün Maliye Vekili ile gelip beni Bürodan alacağını, Saracoğlu (şimdiki Namık Kemal) mahallesine gideceğimizi, orada inşası yarım kalmış bir mektep binası bulunduğunu (şimdi Namık Kemal İlk ve Orta Okulu), bunun kısa zamanda tamamlanması ve Millî Kütüphaneye tahsisi için Maliye Vekili ile inşaat yerinde görüşeceğini söyledi. Tabii, buna çok sevindim. Bu hâdisi üzerine Büroda genç arkadaşlarımla bir nevi bayram yaptık.

Her ikisi de maalesef genç yaşta Tanrının rahmetine kavuşmuş olan iki kıymetli vekil, Reşat Semsettin Sirer ve o zamanki Maliye Vekili Halit Nazmi Keşmir ertesi gün beni Bürodan aldılar. Doğruca natamam okul binasına gittik. Binanın çatısı kapanmış, tuğla duvarları örülmüştü. Fakat daha pek çok eksiği vardı. Ne dahilî, ne haricî sıvası yapılmamış, pencereleri, ahşap aksamı yerine konulmamış, iskelet halinde bir bina.

Maliye Vekili, bu binanın Millî Kütüphanenin işine yarayıp yaramıyacağını sordu. "Çabuk tamamlanırsa işimizi mükemmelen görür" dedim. Beş odalı Büromuzun yanında bu bina bana bir saray gibi görünmüştü. Buradan çıktıktan sonra iki Vekil, okul binasının yanında, Saracoğlu mahallesindeki memur evleri ve apartmanları inşaa edilirken Devlet parası ile yaptırılmış ve o tarihte inşası tamamlanmış olan Gazino-Kulüp binasını (şimdiki Millî Kütüphane binasını) da görmek istediler. Ben de bu semte ilk defa geliyordum ve burayı ilk defa görecektim.

Bu, parke döşemelerine, mükellef âvizelerine varıncaya kadar her şeyi hazır bir bina idi. Bunun kütüphane olarak kullanılmağa elverişli olup olmadığı sorulunca; ötekinden küçük, fakat daha elverişli olduğunu, inşaatı da tamamlanmış bulunduğuna göre Kütüphanenin burada çok kısa bir müddet içerisinde halkın istifadesine açılabileceğini, öteki okul binasının en aşağı bir sene sonra tamamlanacağını, ayrıca süratle gelişen mahallenin bir okula da çok muhtaç bulunduğunu,

sâkinleri memurlardan ibaret olan bu semtte böyle lüks bir gazino-kulüp işletmenin güçlüğünü ve lüzumsuzluğunu izah ettim. Maliye Vekili Halit Nazmi Keşmir kararını derhal orada verdi ve gazino binasının Millî Kütüphaneye hemen tahsis olunacağını bildirdi. Maarif Vekili ve ben bu neticeden tabiatıyla son derece memnun olduk. Karar, okul binası için verilmiş olsaydı, bina tamamlanıncaya kadar geçecek müddet içinde Vekiller ve fikirler değişebilir, bu karar yerine getirilmez ve bina işimiz yine sürüncemede kalırdı.

Nitekim, Maliye Vekili'nin, ertesi gün binanın Millî Kütüphane Hazırlık Bürosuna hemen devredilmesine dair ilgili daireye verdiği emre rağmen bu iş iki ay askıda bırakıldı. Bir kısmı Saracoğlu mahallesinde ikamet eden Maliye Vekâleti erkânından bazıları bu fikre muhalif imişler. Bu bina Devlete bir haylı varidat getirirmiş. En fenası: Kütüphane olarak kullanılırsa bina harabolurmuş. Yapılan telkinlere rağmen adını her zaman rahmetle andığımız Halit Nazmi Keşmir nihayet bir gün kendisini makamında ziyaret edip binanın teslimi hususunda çıkarılan müşkilâtı anlatmam üzerine- asabileşerek binanın ertesi gün bize teslimini katî şekilde ilgililere emretti ve bu suretle 24 Aralık 1947 tarihinde binanın anahtarlarını teslim aldık. Vakit geçirmeğe gelmezdi. Vekil değişebilir ve bina tekrar geri alınabilirdi. Hemen o günlerde eşyamızı, kitaplarımızı buraya taşıdık. Kömürümüz yoktu, bu koca binayı ısıtmamıza imkân bulamıyacaktık. Hadememiz, gece bekçimiz mevcut değildi. Bu binanın tefrişi ve okuma salonlarının hazırlanması için muazzam bir paraya ihtiyacımız vardı. Bütün bunları hesaba katmadan ve yalnız, binanın her an elimizden alınması ihtimalini derpiş ederek buraya bu soğuk kış günlerinde yerleştik. Allahtan ki böyle hareket etmişiz. Pek kısa bir müddet sonra 1948 senesi şubat ayında ve hiç beklenmedik bir anda genç ve kıymetli Maliye Vekili Halit Nazmi Keşmir vefat etti. 6 Ağustos 1946 tarihinden itibaren evvelâ Recep Peker, sonra da Birinci Hasan Saka kabinesinde bulunan Maarif Vekili Reşat Semsettin Sirer 8 Haziran 1948 tarihinde Maarif Vekilliğinden ayrıldı, kendisini ikinci Hasan Saka kabinesinde Tahsin Banguoğlu istihlâf etti (10 Haziran 1948). Tahsin Banguoğlu'nun Vekil oluşuna çok sevindik. Millî Kütüphanenin candan bir hâmiye kavuştuğunu zannediyorduk. Ne kadar aldandığımızı ve nasıl bir hayal sukutuna uğradığımızı müteakip sahafelerde nakledeceğim. Burada evvelâ Maarif Vekâletindeki bu değişiklikten niçin ümide düştüğümüzü izah edeyim:

Tahsin Banguoğlu, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde Türk Edebiyatı bölümünden mezun olduktan sonra Almanya'ya gitmiş, bir Alman Üniversitesinde Türkoloji üzerinde Dr. ünvanını kazandıktan sonra memlekete dönmüş, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesine Doçent olmuş ve kısa bir müddet sonra da mebusluğa tayin edilmişti. Mebusluğu sırasında Cumhuriyet Halk Partisinin Halkevleri Bürosunda çeşitli işlerle meşgul oluyordu. Burada çalışan ve Millî Kütüphane hazırlık işlerinde bana yardım eden talebem ve arkadaşım Hasan Taner, Tahsin Banguoğlu'nun, kendisini her görüşünde, Millî Kütüphane hazırlık işlerini sormakta, bu mevzu ile çok ilgilenmekte bulunduğunu, bir gün Maarif Vekili olursa bu işle çok esaslı surette meşgul olacağını kendisine müteaddit defalar söylediğini bana haber vermişti. Kütüphane işlerine çok ehemmiyet veren Almanya gibi bir memlekette Dr. ünvanını almış, büyük kütüphaneleri görmüş, bunlarda çalışmış, Millî Kütüphane kurulmasının memleket ilmi ve irtifanı bakımından taşıdığı ehemmiyeti müdrik genç bir ilim adamının Maarif Vekili olması bizi ancak sevindirebilirdi.

Tahsin Banguoğlu, 10 haziran 1948 den ilk Demokrat Parti Hükümetinin (Adnan Menderes Kabinesi) işe başlama tarihi olan 20 mayıs 1950 ye kadar Maarif Vekilliği makamında iki yıl kaldı. Bu iki sene, Millî Kütüphanenin en sıkıntılı devresidir. Bu devredeki üzüntülerimi ve Vekilin bana çektiği azabı unutamam.

Maarif Vekili oluşunu büyük memnuniyetle karşıladığımız bu zata, Kütüphaneye getirmek için iki ay uğraştım. Kendisini müteaddit defalar ziyaret ettim. Hazırlıklarımız tamamdı. Vekile bunları göstermek ve Kütüphaneyi halkın istifadesine açabilmemiz için personele ve özel bir kanuna muhtaç bulunduğumuzu yerinde anlatmak istiyordum. Mümkün olmadı. Millî Kütüphane, Vekilin evine ve Vekâlet binasına çok yakındı. Bir sabah otomobiliyle uğrayabilir ve ricalarımızı dinliyebilirdi. Vekil olmadan önce Millî Kütüphane mevzuuna karşı büyük alâka göstermiş bulunduğunu öğrendiğimiz Banguoğlu'nun müesseseye karşı bu ilgisizliği bizi hayrette bırakıyor ve ümitsizliğe düşürüyordu.

Tahsin Banguoğlu, Kütüphaneyi, ancak açılış gününde gördü (16 ağustos 1948) ve o gün irticalen şu açış nutkunu söyledi:

“Millî Kütüphanenin bugün henüz temelini atmaktayız. Kütüphane de bir çok kültür kurumları gibi organik bir müessesedir. Yavaş yavaş doğar,

büyür ve inkişaf eder. Yakın bir istikbalde memleketimizin ve kültürümüzün icabettirdiği şekilde bu müessesenin inkişaf edeceğine inanıyoruz. Bugün Kütüphanecilik bir ihtisas işi olacak derecede inkişaf etmiştir. Onsuz ilim yapmak mümkün değildir. Bu hususta bizim de çalışmamız lazımdır. Bu küçük eser, böyle modern bir kütüphanenin ilk örneğidir. Burada modern kütüphanecilik tekniği hâkimdir. Burası modern kütüphanecilik bilgisinin de kaynağı olacaktır. İmkânlar nispetinde kısa zamanda büyük bir Millî Kütüphane meydana getirilecektir. Onu burada çalışan arkadaşlar tanzim ve tesis edeceklerdir”.

Millî Kütüphanenin açılışını takibeden ayların en mühim hâdisesini Cumhurbaşkanlığı İnönü'nün Sekizinci Büyük Millet Meclisinin Üçüncü Toplantı Yılına açış nutkunda (1 kasım 1948) söylediği şu sözler teşkil etti:

“İlmî çalışma ve araştırmaların temel vasıtası olan millî bir kütüphane kurulması dâvası gerçekleşme yoluna girmiştir. Bu yıl Başkentimizde açılan Millî Kütüphanenin ilim hayatımızda hayırlı tesirleri kısa zamanda görülecektir”¹.

Aynı tarihlerde Aylık Ansiklopedi'de neşrettiğim uzunca bir yazıda² Millî Kütüphaneye, lâıyk olduğu himaye ve yardımın yapılmadığını, 2,5 yıl süren hazırlık devresinin mahrumiyet ve üzüntülerle dolu olduğunu, bu işe emek verenlerin; muhitin ve bu dâva ile meşgul olması gerekenlerin alâkasızlıkları, ihmalleri karşısında nevmi diye kapılmadan eseri ortaya koymak için çırpınıp durduklarını acı acı belirtmiştim. Fakat varakı mihrü vefayı kim okur, kim dinler!

Kütüphaneyi halkın istifadesine açışımızdan çok kısa bir müddet önce maaş veya ücretlerini Ankara'daki okullardan veya Maarif Vekâleti Merkez Teşkilâtından almak suretiyle burada görevlendirilen mahdut personelle okuyuculara hizmet işlerimizi biraz ayarlayabiliştik. Ancak bu hizmet, Kütüphanenin sabah saat 9 dan öğle paydosu yapılmaksızın gece 10 a kadar açık tutulmasına karar vermiş olmamız dolayısıyla güçleşiyordu. Millî Kütüphaneyi örnek bir müessese olarak hizmete sokmak istiyorduk. Akşamları saat 5 te, 6 da kapılarını halka kapıyan diğer kütüphanelerimizden bizimki farklı olmalı, her bakımdan bir “örnek” teşkil etmeliydi. Ücretlerini Millî Kütüphaneye Yardım Derneğinden vermek suretiyle temin

¹ Sayın İnönü ne Cumhurbaşkanlığı sırasında ve ne de sonraları Millî Kütüphaneyi hiç görmedi.

² Aylık Ansiklopedi (İskit Yayınevi). 5. cilt sahife 1591-1593.

edebildiğimiz elemanlarla bu işi yoluna koyduk ve tasnif faaliyetini de hızlandırdık.

16 ağustos 1948 tarihinde, yani Kütüphanenin halkın istifadesine açıldığı günlerde müessesede vazifeli bulunan arkadaşlarımın adlarını burada anmak isterim:

Sami N. Özerdim, Muharrem Mercanlıgil, Leman Şenalp, Tevfik Bindal, Melâhat Bindal, Abdülkadir Salgır, Türker Acaroğlu, Meliha Yücel, Enver Koray, Muhteşem Alevcan, Fahire Öztekin, Munise Gündüz, Melâhat Anaçan, Nezahet Anaçan, Macide Gürün, Mediha Levendoğlu, Hatice Akdik, Ruhan Tükmen, Behice Tunacan, Neriman Genç, Hasan Taner, Melâhat Ögetürk, Yıldız İşçen.

Tahsin Banguoğlu; Maarif Vekâletinde kaldığı iki yıl zarfında Millî Kütüphaneye, birincisinde müesseseyi açmak, ikincisinde hazırlanan bir Atatürk kitap sergisinin açılış töreninde bulunmak üzere iki defa geldi. Kütüphanenin halka açılışında söylediği veciz ve vadedkâr nutka rağmen :

1— Millî Kütüphanenin; gelişmesi için özel bir kanuna muhtaç bulunmadığını zannettiği cihetle (bu, tamamen yanlış bir noktai nazardı) kanunun Büyük Millet Meclisine sevkine Vekâletten ayrılacağı tarihlere kadar mâni oldu. Ve iki sene böylece geçti.

2— Nihayet Millî Kütüphane Kanununu, bazı mebusların zorlamasıyla Meclise sevk etmek mecburiyetinde kaldığı zaman asıl kanun metnini tâbiri marufıyla “kuşa döndürdü”. Bizim hazırladığımız metin, müessesenin istikbalini derpiş ediyordu. Halbuki Vekilin hazırlattığı metin, Millî Kütüphanenin ancak o tarihlerdeki ihtiyaçlarına cevap verebilecek bir tarzda kaleme alınmıştı. Bu metni dahi Vekil, işin içerisinde çırpınan insanların fikrini, mütalâasını almaya lüzum görmeden, bunun Vekâlette görüşülmesinde düşüncelerimizi açıklamamıza imkân vermeden (yani bu toplantılara bizi çağırmadan) bir çırpıda Meclise sevk etmişti.

3— O kadar bunalmış bir haldeydik ki yalnız personel meselesinin -muvakkaten de olsa- halline imkân verecek olan bu metnin bile, yeni seçimler (1950) başlamadan, Meclis tatile girmeden önce çıkabilmesi için her şeye razı olduk. Günlerce taşındığımız Meclis koridorlarında tanıdık mebuslara metnin Komisyonlardan ve Umumi Heyetten çabuk çıkarak kanuniyet kesbetmesi için yalvarmağa başladık. Bunun farkına varan Tahsin Banguoğlu’dan bir gün Meclis koridorunda “*Bu iş benim işim. Sizin buraya gelmenize lüzum yok, Kütüphaneye gidip vazifenizle meşgul olun*” itabına da maruz kaldık. Çünkü

Millî Kütüphaneyi tutan bazı mebusların zoriyle Vekil, metni Meclise getirmişti. Fakat bunu savsaklamak istiyordu.

4— Tahsin Banguoğlu, Maarif Vekâleti bütçesinin Bütçe Encümeninde görüşülmesi sıralarında da Millî Kütüphaneye ayrılan ödeneği az bularak itiraz eden mebusların bütün uğraşmalarına rağmen müesseseyi daha geniş imkânlardan mahrum bırakmıştır.

5— Nihayet 23 mart 1950 tarihinde, Meclisin tatile girişinden bir gün önce, ilk kanunumuz, bilhassa Millî Kütüphaneye Yardım Derneğinde Başkanlık eden o zamanki Kars Milletvekili Bn. Tezer Taşkıran'ın ve arkadaşlarının büyük gayret sarfetmeleri sayesinde Meclisten çıktı. Bu metni aşağıda vereceğim izahat dolayısıyla bu raya aynen nakletmeği zarurî buluyorum:

Madde 1— Millî Eğitim Bakanlığına bağlı olarak Ankara'da Millî Kütüphane kurulmuştur.

Madde 2— Millî Kütüphane; millî kültür araştırmalarını mümkün kılmak, bu maksada elverişli eserleri ve vesikaları bir araya toplayarak esaslı bir merkez vücuda getirmek ve aynı zamanda her türlü ilim ve sanat çalışma ve araştırmalarını kolaylaştırmakla görevlidir. Bu görevlerini yerine getirmek üzere Kütüphane lüzumlu göreceği eserleri ve vesikaları satınalmaya veya başka yollarla sağlamaya ve bunların tasnifi, muhafazası ve genel istifadeye arzı için gerekli her türlü tesisleri ve vasıtaları satın almaya veya yaptırmaya yetkilidir.

Madde 3— Millî Kütüphane hizmetlerinin ne suretle yerine getirileceği Millî Eğitim Bakanlığınca hazırlanacak bir tüzükle tesbit olunur.

Madde 4— Millî Eğitim Bakanlığı Millî Kütüphaneye şahıslar ve kurumlar tarafından, bağış suretiyle yapılacak kitap ve eşya yardımlarını kabul eder. Bunların ne şekilde kullanılacağı tüzükle tesbit olunur. Para bağışları hakkında 1050 sayılı Muhasebe-i Umumiye Kanununun hükümleri uygulanır.

Madde 5— 10.6.1946 tarihli ve 4926 sayılı kanuna bağlı (1) sayılı cetvelden ilişik (1) sayılı cetvelde derece, görev ve aylıkları yazılı kadrolar çıkarılmış ve yerine ilişik (2) sayılı cetvelde derece, görev ve aylıkları yazılı kadrolar konulmuştur.

Geçici Madde 1— 1950 yılı Bütçe Kanununa bağlı (D) işaretli cetvelin Millî Eğitim Bakanlığı kısmında bağlı (3) sayılı cetvelde yazılı kadrolar çıkarılmış ve yerine, ilişik (4) sayılı cetvelde yazılı kadrolar konulmuştur.

Geçici Madde 2— 1950 yılı Bütçe Kanununa bağlı (A) işaretli cetvelin ilişik (5) sayılı cetvelde yazılı tertipleri arasında (64.200) liralık aktarma yapılmıştır.

Madde 6— Bu kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

Madde 7— Bu kanun hükümlerini Millî Eğitim Bakanı yürütür.

(2) SAYILI CETVEL

D	Görevin çeşidi	Aded	Aylık
<i>Merkez</i>			
<i>Millî Kütüphane Müdürlüğü</i>			
5	Müdür (İhtisas yeri)	1	80
6	Başuzman	1	70
7	Uzman	2	60
9	Kütüphaneci	14	40
12	Memur	3	25
14	Memur	1	15
6	Mikrofilm ve Fotoğraf Uzmanı	1	70
7	Mütercim	1	60

(4) SAYILI CETVEL

Görevin çeşidi	Aded	Ücret
<i>Merkez</i>		
<i>Millî Kütüphane Müdürlüğü</i>		
Daktilo	2	200
Daktilo	1	150
Ciltçi	2	250
Ciltçi	2	200
Teknisyen	1	250
Odacı	8	100

6— Yukarda görüldüğü gibi kanun metninin kadro kısmında merkez (yani Merkez Teşkilâtı) kaydının bulunmasına, yani Vekilin arzusu hilâfına Büyük Millet Meclisinin müesseseyi Maarif Vekâleti Merkez Teşkilâtının müstakil bir Müdürlüğü olarak kabul etmiş bulunmasına rağmen Tahsin Banguoğlu, geri kalan Vekillik günlerinde Millî Kütüphaneyi Vekâletin Kütüphaneler Müdürlüğüne bağlamak, bu suretle onun müstakil olarak gelişmesi imkânlarını selbetmek suretiyle müesseseye elinden gelen son azizlikleri de yapmıştır. Bu suretle kitap satın alma, lüzumlu en basit eşyayı temin ve kadrolarımıza memur alma işlerinde Kütüphaneler Müdürlüğü'nün müsaadesini almak veya bu Müdürlüğün tavassutunu rica etmek, yahut lüzumsuz birtakım formalitelerle uğraşmak mecburiyetiyle karşı karşıya bırakıldık.

Fakat sabretmek gerekiyordu. 1950 seçimleri yapılmak üzereydi. Millî Kütüphane mevzuundaki bu keyfi işlerin sona ereceği günler herhalde yaklaşmıştı.

Maarif Vekâletine gelişinden önce kendisiyle tanışmadığımız, Vekil oluşunu yalnız sevinç ve ümitte karşıladığımız, kendisine makamında kaldığı müddetçe hürmette kusur etmediğimiz bu zatın bize ve Millî Kütüphane mevzuuna karşı neden cephe almış bulunduğunu zaman zaman düşündüm, tahlile çalıştım: fakat maalesef bir neticeye ulaşamadım.

1950 seçimlerinden önce, maaş veya ücretlerini başka yerlerden almak suretiyle Millî Kütüphanede çalıştırılan memurlarımızı kanun mer'iyete girdikten sonra kendi kadromuza naklettik.

Nihayet 14 Mayıs 1950 seçimleri yapıldı ve Demokrat Parti iktidara geçti. Avni Başman ve Nuri Özsan'ın kısa süren Vekilliklerinden sonra 11 Ağustos 1950 tarihinde Tevfik İleri Maarif Vekili oldu. Üniversite talebeliğim sırasında ve bahusus Millî Türk Talebe Birliğinin hareketli günlerinde tanıdığım ve arkadaşlığımı kazandığım Tevfik İleri'ye 1950 seçimlerinden biraz önce Ankara'da bulunduğu günlerde Millî Kütüphaneyi göstermiş, çektiğim sıkıntıları anlatmıştım.

Dertlerimizi bilen bu mümtaz ve vatanperver insanın Maarif Vekili oluşu, beni ve arkadaşlarımı, bütün Millî Kütüphane mensuplarını çok sevindirdi.

Tevfik İleri, Maarif Vekâletinde işe başladığı birinci gün Millî Kütüphaneyi resmen ziyaret etti, "*Maarif müesseselerine yapacağım ziyaretlerin birincisi bu olsun*" dedi. İkinci gün kendisine götürdüğüm bir mucibi "*Yalnız bu hatalı işi düzeltmek için Maarif Vekili olmaya değerdi*" diyerek imzaladığını hatırlıyorum. Bu muciple Tahsin Banguoğlu'nun hatası tamir ediliyor ve Millî Kütüphane Kanununda sarih şekilde belirtildiği gibi müessesenin, Maarif Vekâleti Merkez Teşkilâtının müstakil bir Müdürlüğü olduğu, Kütüphaneler Müdürlüğüne bağlı bulunmadığı tasdik olunuyordu.

Millî Kütüphanenin Kütüphaneler Müdürlüğüne bağlı kalması, evvelâ Kanunun "*Merkez=Merkez Teşkilâtı*" kaydına aykırı idi. Sonra bu husus hem Millî Kütüphaneyi ve hem de Kütüphaneler Müdürlüğünü müşkül duruma sokuyordu. Uzun yıllardan beri Kütüphaneler Müdürlüğü vazifesini gayret ve dirayetle ifa etmekte olan Aziz Berker, zaten mahdut olan personeliyle Vekâlete bağlı 80 küsur kü-

tüphanenin idaresinde güçlük çekerken yepyeni bir teşekkül olan ve en aşağı 200 senelik bir gecikme ile kurulmasına teşebbüs edilmesi bakımından büyük hızla geliştirilmesi, lüzumsuz formalitelerden mümkün mertebe uzak bulundurulması icabeden Millî Kütüphanenin kendi dairesine bağlanmasına şahsan taraftar değildi. Vekâlet Zatişleri Müdürü İhsan Erkal'ın, Vekâlet Muhasebe Müdürü Cafer Olcay'ın ikazlarına, yanlış yola gidildiğini, bu suretle kanun hükmünün de yerine gelmediğini bildirmelerine rağmen Tahsin Banguoğlu, mânasını anlıyamadığımız bir inat ve ısrarla Millî Kütüphaneyi Kütüphaneler Müdürlüğüne bağlayıvermişti. Bir gün nasıl olsa düzeltilecek olan bu hâtayı tashih, Tevfik İleri'ye nasip oldu.

Tevfik İleri'nin 11 ağustos 1950 tarihinden 6 Nisan 1953 tarihine kadar 2 yıl, 8 ay devam eden Maarif Vekilliği zamanında Millî Kütüphane büyük ölçüde inkişaf etti, Vekâletten azamî yardım ve himaye gördü.

Beş katlı ek binamızın yarım milyon liralık tahsisatı bu devrede temin olundu, bu binanın temelini ilk harcı Tevfik İleri koydu (30 Ekim 1952). Yine bu devrede Millî Kütüphane personeline birçoğu yabancı memleketlere Kütüphanecilik tahsil ve stajına gönderildi¹. Müessesenin tahsisatı artırıldı. Ankara'da Millî Kütüphaneye bağlı olarak Namık Kemal Çocuk Kütüphanesi, Namık Kemal Evlere Ödünç Kitap Verme Servisi, Yenidoğan Şube Kütüphanesi kuruldu. Türk kütüphaneciliği ilk defa olarak Milletlerarası meslekî kongrelerde temsil edildi. Müessesenin Bibliyografya Enstitüsü bu devrede kuruldu. İlk defa olarak bir Devlet Reisi (Reisicumhur Sayın Celâl Bayar) Millî Kütüphaneyi Tevfik İleri zamanında ziyaret etti.

Yardım, himaye ve teşvik görmeseydik bunların hiç biri tahakkuk edemezdi. Hülâsa olarak Tevfik İleri'nin Maarif Vekilliği zamanı Millî Kütüphane için mesut bir devre olmuştur.

¹ Bu devrede ve bunu takip eden yıllarda çeşitli imkânlar sağlanarak kütüphanecilik tahsil veya stajı için yabancı memleketlere gönderilen Millî Kütüphane mensupları şunlardır:

Fahire Öztekin, Türker Acaroğlu, Muhteşem Alevcan, Muharrem Mercanlıgil, Perran Eralp, Munise Aren, Abdülkadir Salgır, Macide Gürün, Behire Abacıoğlu, İrfan Dönmez, Neclâ Çuhadaroğlu, Sami Özerdim, Semahat Turan, Zerrin Üçer, Remiye Özkul, Münevver Okur, Ruhan Türkmen. (Millî Kütüphane mensuplarından Leman Şenalp İsviçre'ye 1950 den evvel gönderilmişti).

Tevfik İleri'den sonra Maarif Vekili olan Prof. Rıfki Salim Burçak ve daha sonra Celâl Yardımcı'nın da Millî Kütüphaneye ellerinden gelen yardımı esirgemediklerini belirtmek yerinde olur. Bilhassa Celâl Yardımcı'nın zamanında kabul edilmiş olan Millî Kütüphane Kanununa Ek Kanun, Müessesenin personel sıkıntısını büyük ölçüde halletmiş, Bibliyografya Enstitüsünün kanunî bir hüviyet almasını mümkün kılmıştır.

Bu yazının yazıldığı tarihten (Kasım 1955 ortaları) geriye doğru Millî Kütüphanenin son beş yıllık kronolojisi devamlı başarıların hikâyesini ihtiva eder. Bu başarıları bir tek insana (Adnan Ötügen'e) değil, "Millî Kütüphane ailesi" diye adlandırabileceğimiz genç meslekdaşlar topluluğuna borçluyuz. Ben, "Dünyanın en genç Millî Kütüphanesi" nin bu genç kütüphaneciler topluluğunu yetiştirmiş, onları bir araya getirmiş, bu topluluğa modern bir çalışma müessesesi hazırlamış, kendilerine bu mesleğin aşkını aşılamış olmakla iftihar ederim. Biz hepimiz 1946 nisanında toprağa atılan tohumun bir fidan haline gelmesi için beraber çalıştık. Belki bu fidanı gölge veren bir ağaç olarak da göreceğiz. Fakat bizden sonrakiler onu büyük, asırdîde bir çınar haline getireceklerdir. Bu iş bir ömür değil, birçok ömür vermeğe değer bir iş, aynı zamanda birçok ömür alacak bir iştir.

1946 yılı 15 nisanında Maarif Vekâleti Neşriyat Müdürlüğünün zemin katındaki tek odasında işe başlayışımızın 10 uncu yıldönümü yaklaşıyor. Millî Kütüphanenin kuruluş tarihçesini kaleme almakta belki biraz acele ettim. Fakat yıllar geçtikçe vücutlarımız gibi hâfizalarımız da kuvvetini kaybediyor, hâdiselerin teferruatını unutmamız ihtimali artıyor. Bu tarihçeyi bile yazarken birçok noktaları güçlkle hatırladığımı itiraf edeyim. Gazete koleksiyonları, kupürler ve fotoğraflar olmasaydı birçok hadiseler de mazinin karanlıkları içrisine gömülecekti.

Bu uzun yazıda Maarif vekillerinden sık sık bahsettim. Bazılarının Millî Kütüphaneye karşı gösterdikleri alâkasızlığı acı şekilde tenkidettim. Yalnız şunu ifade etmek mecburiyetindeyim ki, burada şahsî hisler rol oynamamıştır. Yalnız hakikatleri belirtmek istedim. Millî Kütüphane gibi bir kültür müessesesi ile meşgul olması lâzım gelenlerin, birinci plânda, Maarif Vekilleri olacağına kaniim. Çünkü Millî Kütüphane, milletin hâfızasıdır. Milletin tefekkür ve irfan mazisini istikbale bağlayan bir müessesedir.

Millî Kütüphaneleri, hür milletlerin istiklâl hüccetleri olarak kabul edebiliriz. Nesiller fikir ve kültür miraslarını birbirlerine millî Kütüphaneleriyle devrederler. Bizim neslimizin kurduğu ve geliştireceği Millî Kütüphane, gelecek nesillere bırakacağımız en kıymetli millî eserlerden biri olacaktır.

Bu yazının başlangıcında Millî Kütüphanemizin kuruluşuna tekaddüm eden yıllarda Türk kütüphanelerinin ve Türk kütüphaneciliğinin ne halde olduğunu anlatmağa çalışmıştım. Bu müessesenin vücut buluşuyla bu sahada memlekette ne gibi tahavvüller ve gelişmeler olduğunu izahtan önce Millî Kütüphanenin bugünkü durumunu belirtiyim:

Ankara'da Namık Kemal mahallesinde Gazino-Kulüp binası olarak inşa edilmiş bulunan aslî binasında ve buna ilâve olarak kütüphane ihtiyaçlarına uygun bir şekilde vücuda getirilmiş beş katlı ek binasında hizmetlerine devam eden Millî Kütüphanenin kitap mevcudu Ankara'da mevcut dört şubesinin¹ kitaplarıyla birlikte 250.000 cildi aşmaktadır. Bu mevcudun takriben üçte birini Arap harfli ve Lâtin harfli yerli neşriyat, diğerlerini yabancı memleketler neşriyatı (bilhassa İngilizce, Fransızca, Almanca eserler) teşkil etmektedir. Ayrıca müessesenin kendi atelyesinde vücuda getirdiği kıymetli yazmalara ve nadir eserlere ait 3000 i mütecaviz mikrofilm², 2000 kadar harita, muntazaman takibedilen 2300 yerli ve yabancı periyodik eserin ve eski gazete ve mecmuaların koleksiyonları mevcuttur.

Bir Millî Kütüphane için mühim bir yekûn sayılamıyacak olan bu koleksiyonlarıyla müessese dokuz sene içerisinde Türkiye'nin en zengin kütüphanesi haline gelmiştir³.

¹ Namık Kemal mahallesinde bir Çocuk Kütüphanesi ve bir Evlere Ödünç Kitap Verme Servisi, Bahçelievler semtinde bir Çocuk Kütüphanesi, Yenidoğan'da bir şube kütüphane.

² Müessesenin Mikrofilm atelyesinde şimdi her yıl 1500 kadar yazma eserin mikrofilmli alınmakta ve bunlar Kütüphanenin arşivine konulmaktadır.

³ Bu hâdiseyi "maalesef" kaydıyla zikrediyorum. Memleketimizin bugün hiç olmazsa bir iki milyon ciltlik bir Millî Kütüphanesi, asgarî 250.000 ciltlik beş, altı kütüphanesi bulunmalıydı. Bu rakamlar birçok sahalarda dev adımlarıyla ilerlemiş olan Türkiye'nin kütüphanecilik sahasında ne kadar geri bulunduğunu göstermeğe yeter.

Büyük hızla gelişmekte bulunan koleksiyonlar aslî binayı ve geçen sene (1954) inşaatı tamamlanan ek binayı şimdiden doldurmuştur. Ankara'da Millî Kütüphane için müstakbel inkişaf da göz önünde tutularak büyük bir bina inşası elzemdir. Bu tahakkuk ederse mevcut tesisleriyle şimdiki gazino binası ve ek bina, nüfusu büyük bir hızla artmakta olan Ankara'nın şehir kütüphanesi ihtiyacına cevap verecektir.

250.000 ciltten bahsederken bu koleksiyonun 9 yıllık kısa bir süre içerisinde vücut bulduğunu bilhassa belirtmek isterim. Millî Kütüphanemiz, bazı memleketlerde olduğu gibi, eski birkaç kütüphanenin bir araya getirilmesi suretiyle değil, bütün kitap mevcudunu devlet nüshalarıyla, satın alma, bağış ve mübadele suretiyle elde etmiştir. Bu arada Millî Kütüphanenin Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu gereğince matbaacıların bastıkları matbualardan Devlete vermek mecburiyetinde oldukları beşer nüshadan birini alan bir kütüphane olduğunu zikredebim.

Millî Kütüphanenin şimdiki en ehemmiyetli problemi dünya kütüphanelerinin birçoğunda olduğu gibi yer darlığıdır. Ek bina, geçen sene tamamlanmış olmakla beraber bu sıkıntı giderilememiştir. Çünkü koleksiyonlar büyük hızla gelişmektedir. Devletin fedakârlığa katlanarak Ankara'da muazzam bir Millî Kütüphane binası yapması elzemdir. Böyle bir kütüphane projesinin, müessesenin iki, üç asırlık müstakbel inkişafını gözönünde tutması, binanın geniş bir saha üzerinde inşası, depo sıkıntısı başgösterdikçe aslî binaya depo ilâveleri yapılabilmesi önceden düşünülmelidir. Böyle âbidevî bir binanın bugünkü rayice göre en aşağı 20 milyon Türk lirasına malolabileceğini ve inşaata bugün başlansa, bunun asgarî beş yılda tamamlanabileceğini tahmin ediyorum. Bu müddet zarfında Millî Kütüphanenin gelişmesi durmayacağına göre şimdiki binaya yeni depo ilâveleri yapılması zarurîdir.

Büyük bir Millî Kütüphane binasının inşası halinde buraya, bir gün nasıl olsa kurulacak olan "Türk İlim Akademisi" ni, Devlet Resim ve Heykel Galerisini, bir kitap ve matbaacılık müzesini, hattâ Ankara'nın çok muhtaç olduğu bir konser salonunu da yerleştirmek mümkün olur. Bugünün modern kütüphanesini yalnız kitaplara yer veren bir müessese olarak düşünmek hatalıdır.

Bugün Millî Kütüphanenin 130 kişilik personeli mevcuttur. Bu rakama teknisyenler, ciltçiler ve mikrofilm atelyesi mensupları, hattâ

hademeler de dahildir. Ankara'daki dört şube kütüphanede 12 kişi, merkez kütüphanede 118 kişi çalışmaktadır. Bu personelden halen 6 kişi yabancı memleketler kütüphanelerinde staj görmektedir. 1950 den itibaren her yıl mevcut personelden bir kısmı yabancı memleketlere kütüphanecilik tahsil veya stajı için gönderilmiştir. Kütüphane çarşamba günleri öğleden sonra ve pazar günleri hariç-sabah saat 9 dan gece saa 22 ye kadar, öğle paydosu yapılmaksızın okuyuculara açık tutulmaktadır. Bu sebeple akşamları saat 17 den saat 22 ye kadar, gündüz çalışmıyan 6 kişilik ayrı bir ekip gece nöbeti almaktadır.

Millî Kütüphanenin, şube kütüphanelerde çalışanlar da dahil 130 kişiyi bulan personeli ancak 1955 yılı mayıs ayında kabul edilen yeni kanunla bu miktara yükselmiştir. Ücretlerini Millî Kütüphaneye Yardım Derneğinden ve Maarif Vekâleti'nin diğer kadrolarından almak suretiyle vazife gören 18 kişi bu 130 rakamına dahildir. Bu tarihten önce personel sayısı şimdikinin yarısından daha azdı. Merkez kütüphanenin personeli (hademeler hariç) servislere şu şekilde dağılmıştır:

İdare: 7

Bibliyografya Enstitüsü: 10

Aksesyon servisi: 6

Katalog servisi (Garp dilleri): 10 (İkisi yabancı memlekette)

Katalog servisi (Yerli eserler ve şark dilleri): 9 (3 ü yabancı memleketlerde)

Periyodikler servisi: 12 (1 i yabancı memlekette)

Haritalar servisi: 1

Müzik eserleri: 1

İstifade bölümü ve depolar: 11

Mikrofilm atelyesi: 5

Muhtelif servislerdeki daktilolar: 6

Cilt atelyesi: 9

Teknisyenler: 3

Şube kütüphanelerde çalışanlar: 8

Yeni kanunla müessesenin personel sayısı 130 a çıkmış olmakla beraber bu da ihtiyaca kâfi gelmemektedir. Mevcut personel arasında yüksek tahsil görmüş olanların sayısı 45, kütüphanecilik kursu veya tahsili veya yabancı memleketlerde kütüphanecilik stajı görmüş olanların sayısı 35 tir.

Kütüphanenin bir esas okuma salonu, 2 periyodikler okuma salonu ve bir de Üniversite profesörlerine ve ilim adamlarına mahsus özel bir okuma salonu mevcuttur.

Bu salonlarda ceman 300 kişilik yer vardır. Her gün vasatî olarak kütüphaneden 350 okuyucu faydalanmaktadır. Bunların büyük ekseriyetini Üniversite talebeleri teşkil etmektedir.

Millî Kütüphane, nadir istisnalar bir tarafa bırakılırsa, esas itibariyle evlere kitap vermiyen bir etüt ve araştırma kütüphanesidir. Fakat şube kütüphanelerden dışarıya kitap verilmektedir.

Millî Kütüphane, Maarif Vekâleti Merkez Teşkilâtının bir Müdürlüğü olarak idarî ve ilmî faaliyeti bakımından doğrudan doğruya Maarif Vekiline karşı sorumludur.

Müessesenin 1955 yılı bütçesi 250.000 liradır. 350.000 lirayı bulan personel masrafları ve Millî Kütüphaneye Yardım Derneğinin her yıl ortalama olarak müessese ihtiyaçları için harcadığı 50.000 lira da bunlara ilâve edilirse müessesenin 650.000 liralık bir bütçe ile idare edildiği anlaşılır. Mamafih 1955 ten önceki yıllarda bu ödenek çok daha azdı ve her yıl, devamlı talep ve ısrarlarımızla şimdiki seviyesine yükselebilmiştir. Son iki yıl içerisinde personel masrafları dışındaki ödenek, büyük ölçüde ek binarın eşyasını temin hususuna sarfedilmiş ve kitap satın alma işlerine ancak yılda 60-70 bin liralık bir kısım tahsis olunabilmektedir.

Son yılların aksesyon faaliyeti gözden geçirilecek olursa Millî Kütüphanedeki kitap sayısının yılda vasatî olarak 10.000 cilt ölçüsünde arttığı görülür.

1952 senesi mart ayında Unesco'nun yardımıyla kurulan, müessesenin Bibliyografya Enstitüsü, üzerine çeşitli hizmetler almış ve kısa zamanda büyük inkişaf göstermiştir. Başlangıçta Unesco tarafından gönderilen mütehasıs M. F. Raux (Paris'teki Bibliothèque Nationale'in konservatörlerinden) tarafından kurulan ve iki sene müddetle bu kıymetli mütehasıs tarafından başarı ile idare edilen ve geliştirilen Bibliyografya Enstitüsü şimdi Türk elemanların idaresindedir (Müdür: Bn. Behire Abacıoğlu). Türkiye Makaleler Bibliyografyasını, Türk kütüphanelerinde mevcut yabancı dillerdeki periyodiklerin toplu kataloğunu, Türk kütüphanelerine giren muhtelif memleketler neşriyatının toplu kataloğunu hazırlayan ve neşreden, ayrıca okuyucular için bir istihbarat merkezi hizmetini gören, yabancı memleketler kütüphanelerinden karşılıklı olarak mikrofilm ve iare

suretiyle kitap getirtme işlerini tanzim eden bu Enstitüye, 1955 mayısında Büyük Millet Meclisince kabul edilen bir kanunla resmî hüviyet verilmiş, Enstitüye ayrıca 1955 yılından itibaren Türkiye Millî Bibliyografyasını hazırlama ve neşir vazifesi de tevdi edilmiştir¹.

Millî Kütüphanenin, halen 9 kişilik personeli olan bir cilt atelyesi de mevcut olmakla beraber 250.000 ciltlik koleksiyonun bugüne kadar takriben yarısı ciltlenebilmiştir. Cilt atelyesinin ancak Kütüphanenin teşekkülünden dört sene sonra tesis edilebilmiş olması (1950) ve bu tarihe kadar pek çok ciltsiz kitabın birikmesi bu neticeyi tevlit etmiştir. Halen atelye, ayda vasatî 1000 eseri ciltliyebilecek kapasitededir. Her yıl müesseseye yeniden 10.000 cilt kitap kazandırıldığına göre önümüzdeki yıllarda bütün koleksiyonları ciltli hale getirmek için harîpte de büyük ölçüde cilt yaptırmak icabedecektir.

Millî Kütüphanenin çeşitli neşriyatını basacak bir matbaanın da müessese dahilinde kurulması son derece lüzumlu bulunmaktadır. Böyle bir matbaanın mevcut olmayışı yüzünden Türkiye Bibliyografyası'nın, Türkiye Makaleler Bibliyografyasının ve diğer periyodik yayımların zamanında bastırılması ve tevzii mümkün olamamaktadır.

Müessesenin, benzerleri, Avrupa'nın nadir büyük kütüphanelerinde görülebilecek mükemmel bir mikrofilm ve fotokopi servisi de mevcuttur. En yeni ve modern âletlerle cihazlandırılmış bulunan bu serviste, İstanbul Kütüphanelerinde bulunan kıymetli yazmaların mikrofilmleri hazırlanmakta ve bu filmler Millî Kütüphane mikrofilm arşivinde muhafaza edilmektedir. Her an bir yangının veya bir harb tehlikesinin tehditleriyle karşı karşıya bulunan; rutubet, böcek ve sair âmiller tesiriyle ağır ağır tahribe uğramakta bulunan bu çok kıymetli yazmaların filme alınması mühim bir memleket vazifesi olarak karşımıza çıkmıştır. Şimdiye kadar 3000 cilt yazma eserin mikrofilmini çekmiş bulunuyoruz. Ayrıca bu servis, okuyucuların ve yabancı memleketler kütüphanelerinin mikrofilm ve fotokopi siparişlerini de yerine getirmektedir.

Nihayet on senelik bir mazisi olan ve bu kısa süre içerisinde 250.000 eseri bir araya getirmiş bulunan bir Millî Kütüphane için

¹ Türkiye Bibliyografyası, 1952 senesine kadar İstanbul'da Basma Yazı ve Resimleri Derleme Müdürlüğü tarafından (1953 ve 1954 yılları fasikülleri bu dairesinin Müdürünün nezareti altında Millî Kütüphanede) hazırlanmıştır.

tasnif faaliyetinin büyük ehemmiyetini burada izaha lüzum görmüyorum. Bugün Millî Kütüphanede ve bunun dört şubesinde:

A) Arap harfleriyle basılmış 25.000 kadar Türkçe eser, (Mükerrer olanlar dahil),

B) Lâtin harfleriyle basılmış 90.000 kadar Türkçe eser (40.000 i mükerrer).,

C) Yerli ve yabancı periyodik eserlerin 21.000 cilt tutan koleksiyonları,

Ç) Hâlen muntazaman takibedilen yerli ve yabancı 2300 küsur periyodik eserin (mecmua ve gazete) yılın muhtelif aylarında teşekkül eden ciltleri,

D) 120.000 ciltten müteşekkil, yabancı dillerdeki eserler,

E) 2000 aded harita,

F) 1500 aded afiş, ilân, levha,

G) 3000 mikrofilm mevcuttur. Bütün bu koleksiyonların çeşitli servislerde tasnifi, 1955 senesi mayısında kabul edilen ek kanunla personel sayısının iki misline çıkartılması üzerine hızlanmıştır. Takribî bir rakamla ifade etmek gerekirse koleksiyonların üçte ikisi alfabetik kataloğa geçirilmiştir. Sistematik katalog inşa halindedir. Fakat Kütüphanenin elinde, okuyucular tarafından mevzuu belirtilecek aranacak kitapların bulunmasını mümkün kılan çeşitli vasıtalar, bibliyografyalar ve sistematik kataloğa esas teşkil eden, mevzulara göre guruplandırılmış fişler mevcuttur.

Fiş çıkarılması ve alfabetik kataloğun hazırlanması için Millî Kütüphane uzmanları ve kütüphanecileri tarafından iki yıllık devamlı bir çalışma sonunda meydana getirilen enstrüksiyon basılmıştır¹. Sistematik katalogta onlu tasnifin (Dewey sistemi) 15. Amerikan basımı² esas tutulmaktadır. Bu Amerikan basımının Türkiye'ye (Türk Dili ve Edebiyatı, tarihi) ve İslâmî ilimlere ait bölümleri müessese mensupları tarafından işlenmektedir.

Millî Kütüphanenin en esaslı vazifelerinden biri, müteharrik harflerle baskı sanatının Türkiye'de ilk eserini verdiği 1729 yılından, Lâtin harflerinin kabulü tarihi olan 1928 e kadar iki asırlık bir süre

¹ "Türk kütüphaneleri için bibliyografik künyelerin tespitinde ve alfabetik kataloğun hazırlanmasında uygulanacak kaideler". Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni. 3. cilt 1. sayı. 1954.

² Decimal Classification. Devised by Melvil Dewey. Standard (15 th) Edition.

içerisinde basılmış olan ve miktarları 30-40 bin kadar tahmin edilen eski neşriyatı bir araya getirmek ve bunların bir matbu kataloğunu neşretmektir. Şimdiye kadar bu koleksiyonun ancak yarısını ele geçirebildik. Hiçbir Türk kütüphanesinde bunların tamamı mevcut değildir. Ve bu iki asırlık müddet içerisinde Türkiye'de neler basılmış olduğunu gösteren bir liste veya bibliyografya da mevcut değildir. 1928 den sonra Türkiye'de basılan eserlerin hemen hemen yüzde 95 i Millî Kütüphanede mevcuttur. Bu yerli neşriyat dışında Millî Kütüphane, bütçesinin müsaadesi nispetinde çeşitli sahalara ait yabancı memleketler neşriyatını seçme yapmak suretiyle takibetmektedir. Burada Millî Kütüphanenin ansiklopedik neşriyata ve dil, edebiyat, tarih, coğrafya, felsefe... gibi mânevî ilimlere ait neşriyata bilhassa ehemmiyet vermekte olduğunu; fen, teknik, mühendislik, tıp... gibi müspet ilimler sahalarında yabancı memleketler neşriyatını lâyıkıyla takibedemediğini, çünkü bu mevzularda ihtisas sahibi kütüphanecilere malik bulunmadığını zikretmek icabeder. Bugün Millî Kütüphanede vazifeli bulunan uzmanların ve kütüphanecilerin hepsi yüksek tahsillerini Edebiyat Fakültelerinde yapmışlardır. Maalesef bir fen veya Tıp Fakültesi mezununu bugünkü şartlar içerisinde kütüphanelerde vazifelendirebilmek mümkün olamıyor. Çünkü bu fakülteleri ikmal edenler kendi sahalarında daha fazla refah ve istikbal vadeden işlerde çalışmayı tercih ediyorlar. Bununla beraber Millî Kütüphane, müspet ilimlere ait yabancı memleketler neşriyatının hiç olmazsa en mühimlerini temine çalışmakta ve bu iş için Üniversite profesörleriyle teşriki mesaiyi kısmen temin edebilmektedir.

Kütüphaneciler için tasnif faaliyetinde yabancı dillere vukufun ne kadar ehemmiyetli olduğu malûmdur. Bu sebeple Millî Kütüphanede vazifelendirilen kütüphanecilerin mümkün mertebe yabancı dillere vâkıf kimseler olmasına ihtimam gösterilmektedir. Personelimiz arasında bugün bir veya iki yabancı dile iyi derecede vakıf 26 elemanın mevcut olduğunu burada zikrederim.

Kütüphanenin haritalar ve müzik eserleri bölümleri kuruluş halindedir. Haritalar kısmının modern harita muhafaza dolapları bu servise yerleştirilmiş ve mevcut haritaların tasnifine başlanmıştır. Bu suretle yakın bir âtide Türkiye'de basılmış eski, yeni bütün harita ve plânlarla yabancı memleketlere ait çeşitli ölçeklerdeki haritalar ve şehir plânlarının, ayrıca zengin bir coğrafî atlaslar koleksiyonunun bu yeni serviste ilgililerin istifadesine sunulmuş bulunacağını da belirtelim.

Kütüphanede, Türkiye’de ilk defa olarak körlere mahsus kabartma harfli kitaplardan müteşekkil 300 ciltlik küçük bir koleksiyon, görmiyen vatandaşların istifadesine arzedilmiştir. Bu eserler, Türkçedir ve tek nüshalar halinde müessesede hizmet gören mütehasşs bir eleman tarafından vücuda getirilmektedir. Braille sistemiyle meydana getirilen körlere mahsus bu kitaplar, ilk okul, orta okul ve lise çağında bulunan görmiyen vatandaşların bu okulların imtihanlarına hazırlanmalarını mümkün kılmıştır. İleride bu koleksiyon, Türk edebiyatının ve dünya edebiyatının belli başlı mühim eserleriyle ve bahusus yabancı memleketlerde basılmış kabartma harfli yabancı dil eserleriyle zenginleştirilecektir.

Kütüphanede tanınmış Türk ressamlarının eserlerinden müteşekkil, Devlet Resim ve Heykel sergilerinden satın alınmış kıymetli tabloları muhtevi bir resim galerisi tesisine de çalışılmakta, ayrıca müessesenin okuyuculara kapalı olduğu tatil günlerinde okuma salonunda konserler, konferanslar, çeşitli sergiler, kültür filmleri gösterileri tertibedilerek bir Millî Kütüphanenin ve umumiyetle kütüphanelerin yalnız kitap koleksiyonlarını muhtevi müesseseler olmadıkları, bunların memleketin fikir ve sanat hayatında mühim vazifeler ifa etmeleri gerektiği düşüncesi memleket münevverlerine telkin edilmeğe çalışılmaktadır.

Hakikatte bir ilim kütüphanesi olan ve ilmî çalışma ve araştırmaları mümkün kılmak ve kolaylaştırmak vazifesiyle görevlendirilen Millî Kütüphane, kanununda tasrih edilen bu faaliyeti dışında Türkiye’de ilk çocuk kütüphanelerini, ilk evlere ödünç kitap verme servislerini kendi mahdut bütçesi ve imkânlarıyla kurmak ve işletmek suretiyle bu tip halk kütüphanelerinin ilk örneklerini de vermiş bulunmaktadır. Daha önce de zikrettiğimiz gibi finansmanı ve idaresi Millî Kütüphane tarafından deruhte edilen bu şube kütüphanelerin sayısı Ankara’da dördü bulmuştur. Millî Kütüphaneyi müstakbel meslek adamlarının (yani kütüphanecilerin ve kütüphane müdürlerinin) staj görecekleri bir mektep telâkki ettiğimiz için burada çalışacak ve ileride diğer memleket kütüphanelerini idare etmek vazifesi kendilerine tevdi edilecek olan kütüphane idarecilerine muhtelif tip kütüphanelerden örnekler gösterebilmek, kendilerine bu tip kütüphanelerin işleyişi, idaresi ve sağlayacakları faydalar hakkında fikir verebilmek endişesi, kanunun tahmil etmediği bu kabil hizmetleri de üzerimize almamızda mühim bir âmil olmuştur.

Hülâsa, bütün bu saydığım çeşitli hizmetleri, faaliyeti ve neşriyatiyle Millî Kütüphane, memleket kütüphaneciliğinin kalkınması dâvasında alemdarlık vazifesini ifa etmekte ve bu bakımdan haklı bir gurur ve iftihar duymaktadır.

Memleketimizdeki kütüphanecilerin ilk meslekî teşekkülü olan Türk Kütüphaneciler Derneği, Millî Kütüphane mensupları tarafından kurulmuştur ve yaşatılmaktadır. Bu dernek neşrettiği biri aylık, diğeri yılda iki defa yayımlanan iki bülteni ve çeşitli faaliyetleriyle memleket için yepyeni bir ihtisas sahası olan ve temelleri yeni yeni kurulmakta bulunan kütüphaneciliğin bir meslek olarak tanınması, bu meslek mensuplarının vazifelerinin kolaylaştırılması, haklarının korunması ve bunların kendi aralarında meslekî temas ve yardımlaşmalar yapabilmeleri için gayret sarfetmektedir. Bugün Türkiye’de “Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni” gibi Avrupalı ve hattâ kütüphanecilikte çok ileri gitmiş memleketlerde bile emsali az bulunan birinci sınıf bir meslek dergisini neşredebilmenin ve bunu yaşatabilmenin güçlüğü münevverlerimiz takdir edebilir. Elde bir Millî Kütüphane mevcut olmasaydı ve bu müessesede Türkiye’nin ilk hakiki kütüphanecileri bir araya gelmeseydi bunların hiçbirisi tahakkuk edemez, bir Türk Kütüphaneciler Derneği, bir kütüphanecilik meslek dergisi hayal olarak kalırdı.

Bu yazının başlangıcında Millî Kütüphanenin kurulması işine bilfiil giriştiğimiz 1946 yılına tekaddüm eden yıllarda Türk kütüphanelerinin ve Türk kütüphaneciliğinin ne halde bulunduğunu izaha çalışmışım. Millî Kütüphanenin, büyük güçlüklerle de olsa, meydana çıkışıyla memleketin bu sahada neler kazandığını, Türk kütüphaneciliğinin nasıl bir kalkınma hamlesine girişme durumuna geldiğini şimdi maddeler halinde sıralamak suretiyle yazıma son veriyorum:

1— Memleket yepyeni ve modern bir ilim ve araştırma kütüphanesi kazanmıştır. Bu müessese, dünyanın en genç Millî Kütüphanesidir. Kitap sayısı henüz, 250.000 i aşmamıştır, yani müessese, ihtiva ettiği koleksiyonların kemiyeti bakımından mühim bir mevcudiyet olarak kabul edilemez. Fakat buna rağmen, çalışma tarzı ve diğer memleketler kütüphaneleri ve ilim kurullarıyla tesis etmiş olduğu ciddi işbirliği dolayısıyla bugün Millî Kütüphanemiz dünyanın her tarafında tanınmış ve takdir edilmiştir. Medenî âlemden hiçbir millî kütüphanenin bu kadar kısa bir zamanda böyle bir gelişme kaydetmemiş olduğunu ecnebi mütehassıslar söylüyorlar.

2— Kütüphaneciliğin, tıpkı hekimlik, avukatlık, öğretmenlik, mühendislik... gibi ayrı bir iş, yüksek tahsili ve meslekî formasyonu icabettiren bir ihtisas işi olduğu ancak Millî Kütüphane vücut bulduktan, görüldükten sonra anlaşılmış, bu saha için insan yetiştirilmesi zımnında Maarif Vekâleti tarafından Avrupa'ya ve Amerika'ya geniş ölçüde talebe ve stajyer gönderilmesine başlanmıştır. Yine aynı tesirledir ki Ankara Üniversitesinde bir Kütüphanecilik Enstitüsü kurulmuş, hakiki kütüphanecilerin memleket dahilinde de yetiştirilmesi imkânı sağlanmıştır. Bu Enstitüye Millî Müdafaa Vekâleti'nin 1955-1956 öğretim yılı için 10 talebe göndermiş olması (askerî kız talebe), İstanbul Üniversitesinin ve Maarif Vekâleti'nin burslar tahsis etmesi yüksek tahsilli kütüphaneci yetiştirilmesine memlekette ne kadar ehemmiyet verilmeğe başlandığını gösteren misallerdir.

3— Devlet daireleri ve iktisadî devlet teşekkülleri bugün, kendi kütüphanelerinde çalışan memurlarını bu sahada bilgi ve tecrübe kazanmaları için Millî Kütüphanede staj görmeğe yollamaktadırlar. Böyle modern bir kütüphane mevcut olmasaydı buna da imkân bulunamayacaktı.

4— Millî Kütüphane kurulduktan sonra, kütüphanelerin ancak yüksek tahsillerini tamamlamış insanların elinde gelişebileceği kanaati Maarif Vekâleti muhitinde yerleşmiş ve eski hâfız-ı kütüp'ler yavaş yavaş tasfiye olunarak kütüphane müdürlüklerine ve kütüphaneci kadrolarına Üniversite tahsillerini tamamlamış genç ve bilgili elemanlar verilmeğe başlanmıştır. Son yıllarda Maarif Vekâleti'nin umumî kütüphanelerinde ve Üniversite kütüphanelerinde müşahade edilen yenilikler ve büyük gelişme ancak bu yeni elemanlar sayesinde tahakkuk etmiştir.

5— Modern kütüphanenin cemiyet hayatındaki müstesna yeri ve bu müesseselerin ilim ve fikir hayatında oynadığı ehemmiyetli rol, Millî Kütüphane gibi bir misal görüldükten sonra anlaşılmış; Üniversite mezunu gençler, istikbal vadeden ve insanın kendi kendisini yetiştirmesi için mükemmel bir muhit olan kütüphanelerde vazife almaya başlamışlardır. Bugün "kütüphaneci" denilen meslek adamı artık silik, şahsiyetsiz basit bir memur olarak telâkki edilmemektedir.

Aynı tesirle Devlet bütçesinde kütüphanelere ayrılan ödenekler ve kütüphaneler personelinin sayısı da son yıllarda devamlı şekilde arttırılmıştır.

6— Bugün Devletin kanunlarında, kütüphaneci, kütüphane uzmanı, bibliyograf ... tâbirleri yer almış ve böylece bu meslek mensuplarının kanun nazarında hüviyetleri belirmiştir. Aynı zamanda bu hâdise, Devlet indinde kütüphaneciliğin bir ihtisas işi olarak kabul edildiğini gösterir. Bu ünvanlar ilk defa Millî Kütüphaneye ait iki kanunda yer almış bulunmaktadır.

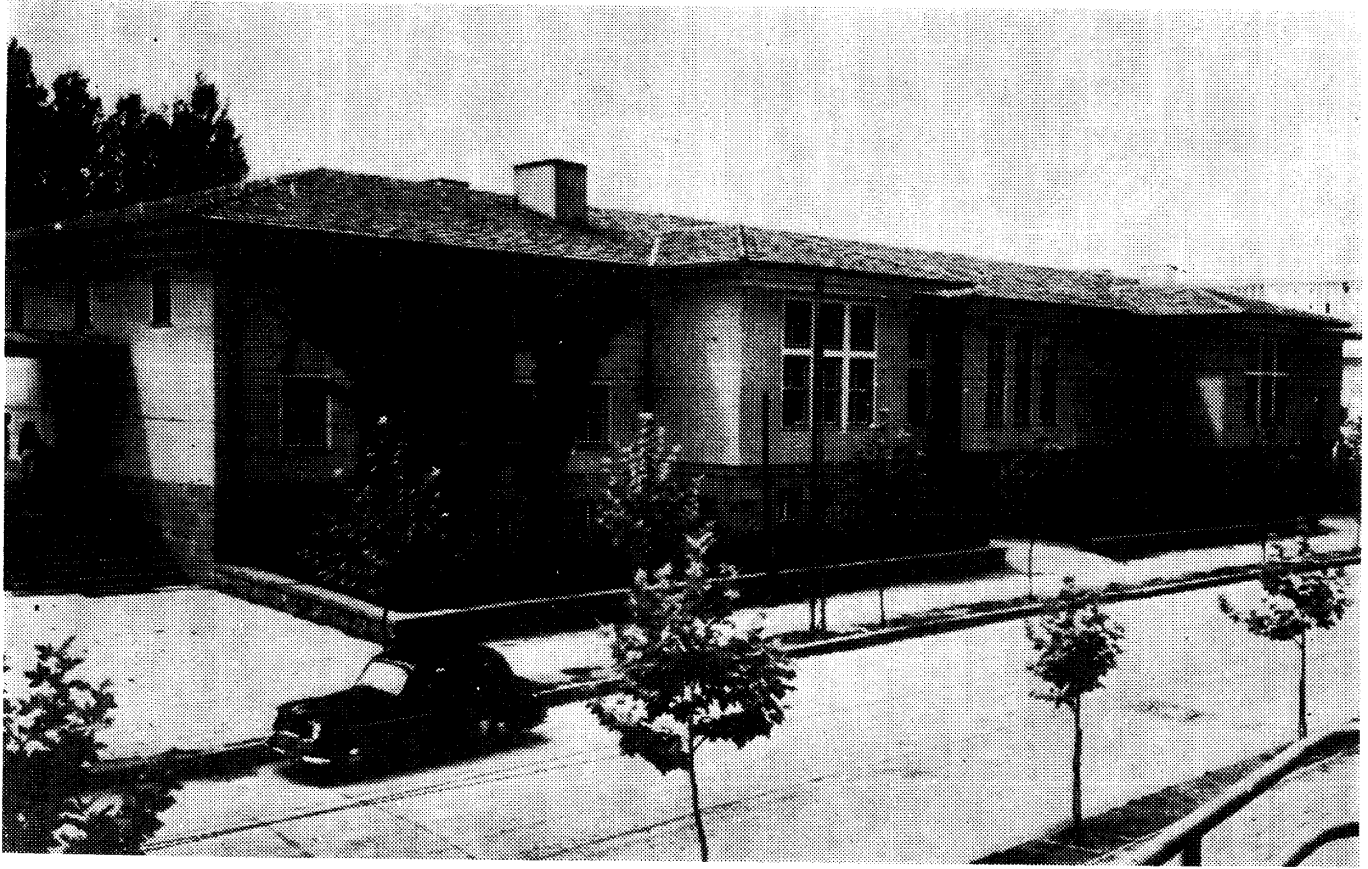
7— Yine Türkiyede ilk defa olarak bir kütüphanenin kurulması mevzuunda (yani Millî Kütüphane için) Büyük Millet Meclisinden kanunlar çıkmış, bu kanunlarda müessesenin vazifeleri ve salâhiyetleri belirtilmiştir.

8— Millî Kütüphane sayesinde, bugün kütüphanecilik mesleğini benimsemiş, bu işe aşk ve şevkle bağlanmış bir genç kütüphaneci nesli yetişmiştir. En büyük medarı iftiharımız, Millî Kütüphanenin, biz göçtükten sonra da, aynı şevkle genç ellerde yükseltileceğine olan inancımızdan tahassül ediyor.

Bizim cemiyetimizin en büyük kusurlarından biri de bu kabil teşebbüslerin ve dâvaların şahısla kaim telâkki edilışindedir. Bu ananeyi yıkmak, hiç olmazsa Millî Kütüphane bahsinde yıkmak için “gençler yetiştirmeği, taze kuvvetler yetiştirmeği” vazife ve ideal edindik. Genç ve taze kuvvetler... bu işe aşkla bağlanacak genç kütüphaneci nesilleri.

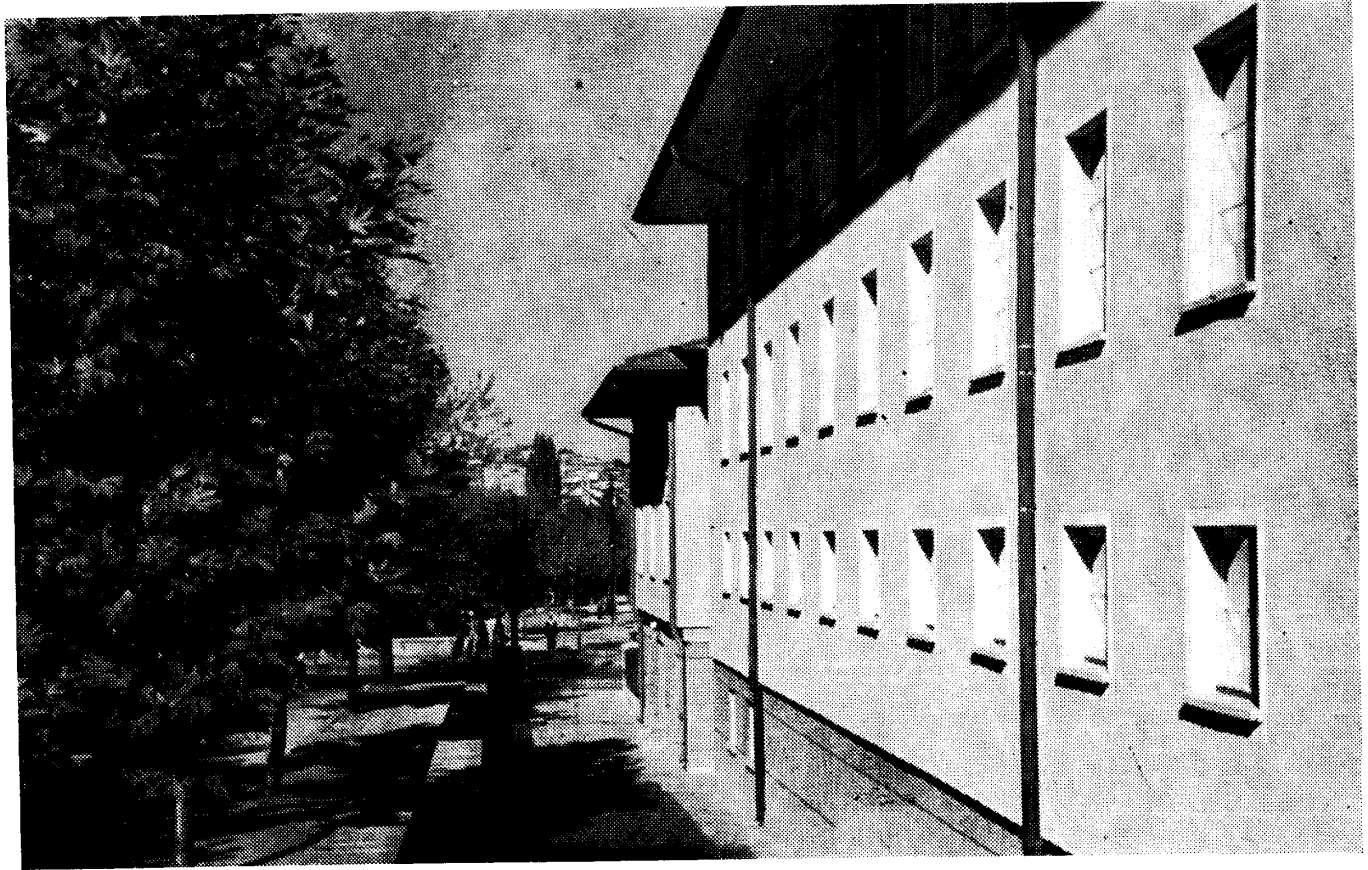
Her kimin aşk ile söz ü sazı yok,
Murg-ı bî perdîr anın pervazı yok.

9— Memleketin istikbalini ve mukadderatını bir gün ellerine teslim edeceğimiz genç Üniversite nesilleri ilk defa olarak modern bir kütüphanenin mânasını, ehemmiyetini ve kıymetini Millî Kütüphanedeki çalışmaları sırasında anlamışlardır. Yarın yüksek mevkilere, devlet idaresinin başına geçecek olan bu nesiller, kendilerinden kütüphaneler için tahsisat, personel, bina... her şeyden önce anlayış ve yardım istendiği zaman tereddüt göstermiyecekler ve geçmiş nesillerin kütüphane dâvasına karşı takındıkları tavrı, alâkasızlığı göstermiyeceklerdir. Bunu daha iyi olarak şöylece ifade edelim: Bir gün, Millî Kütüphanenin bir benzerini İstanbul'da veya memleketin herhangi bir köşesinde büyük bir Devlet Kütüphanesi halinde kurmağa teşebbüs edecekler, herhalde bizim maruz kaldığımız sıkıntılarla aynı ölçüde karşı karşıya kalmıyacaklardır.

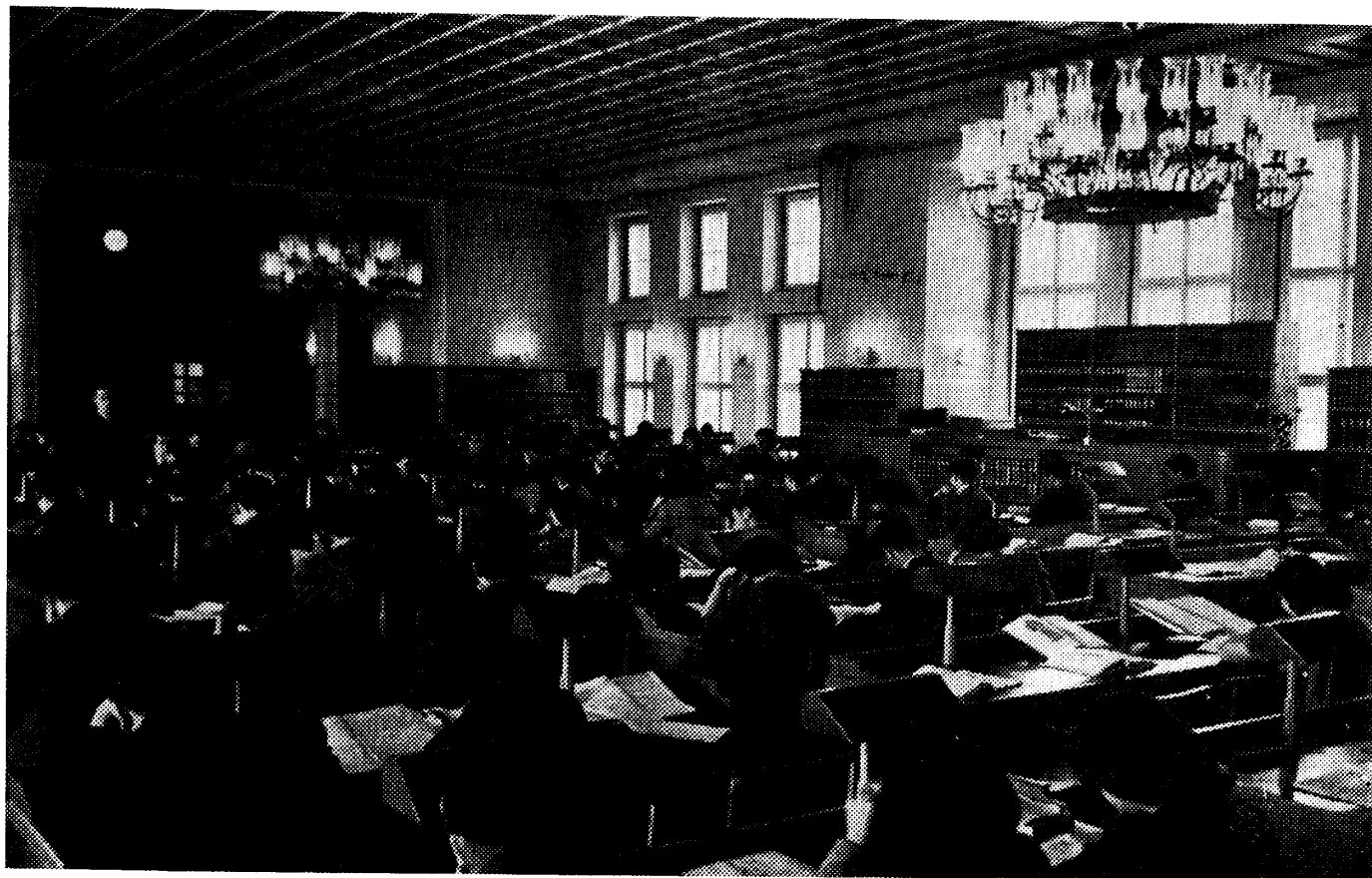

Fotoğraflarla Milli Kütüphane

Esas bina

Ek bina

Esas okuma salonu

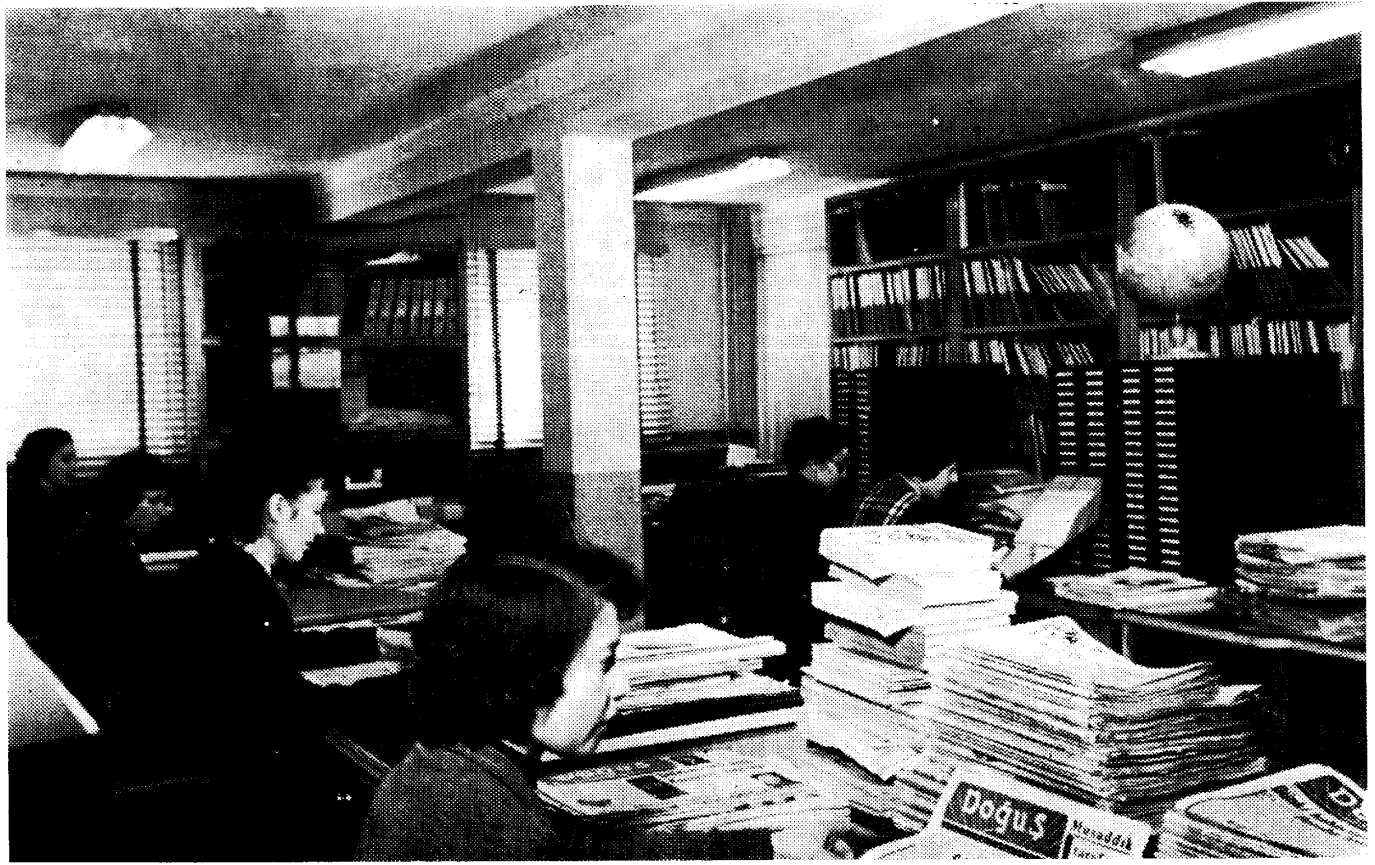
Periyodikler okuma salonlarından biri

Kataloglar bölümü

Bibliyografya Enstitüsü

Periyodikler servisi

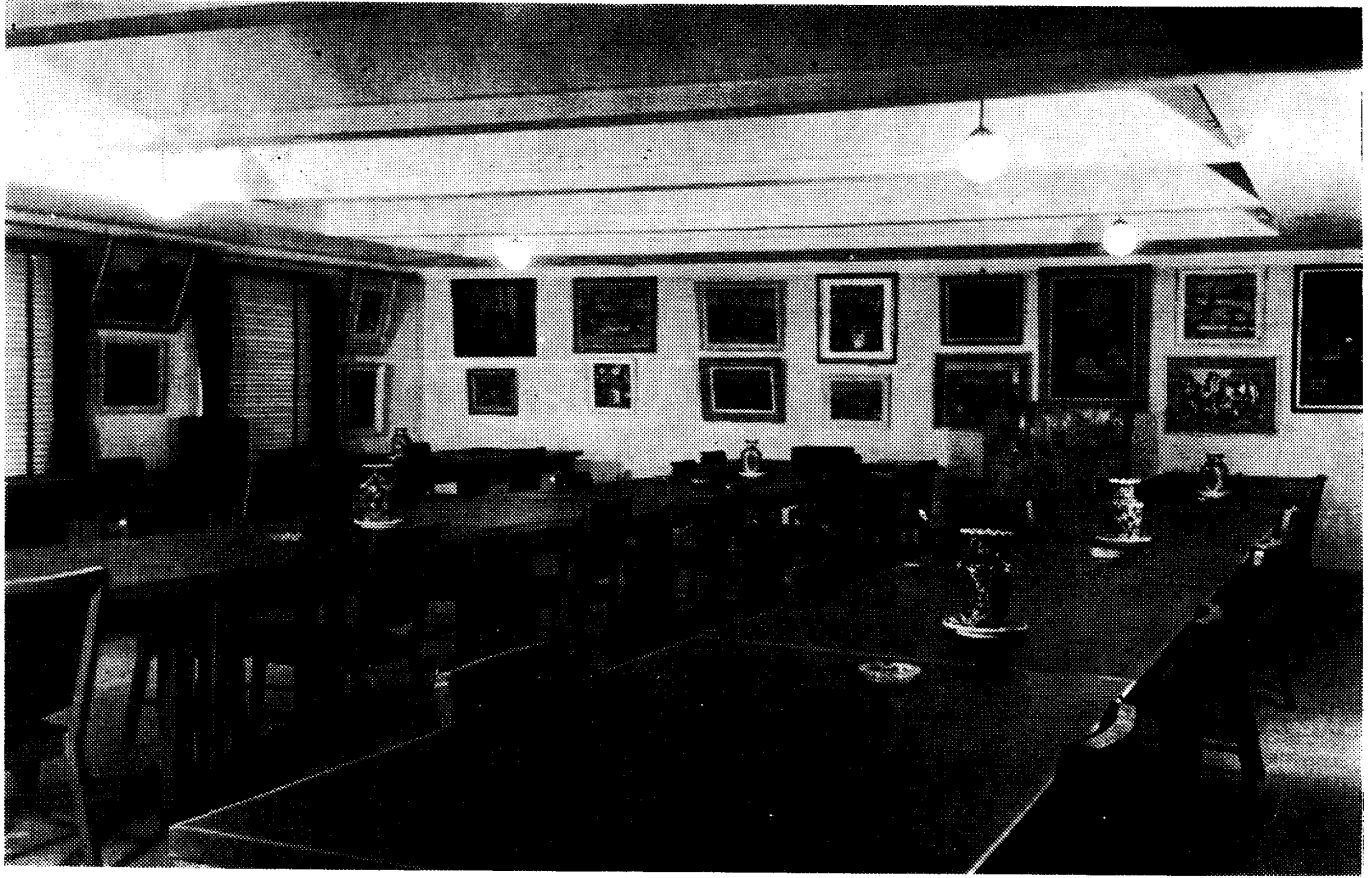
Aksesyon ve Katalog servisleri

Haritalar servisi

Bibliyografya Enstitüsünün Türkiye Bibliyografyası kısmı

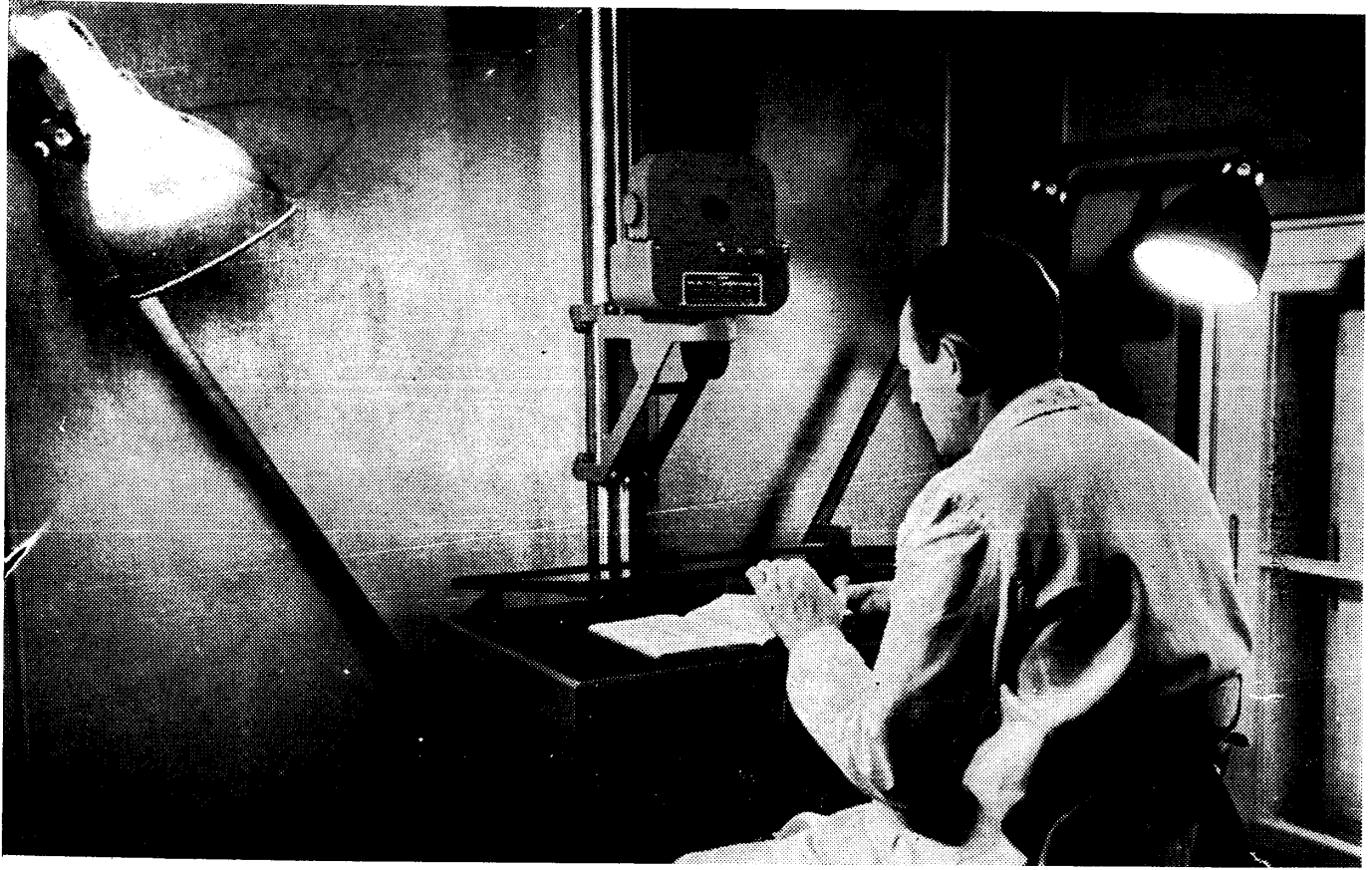
Toplantı salonu ve resim müzesi

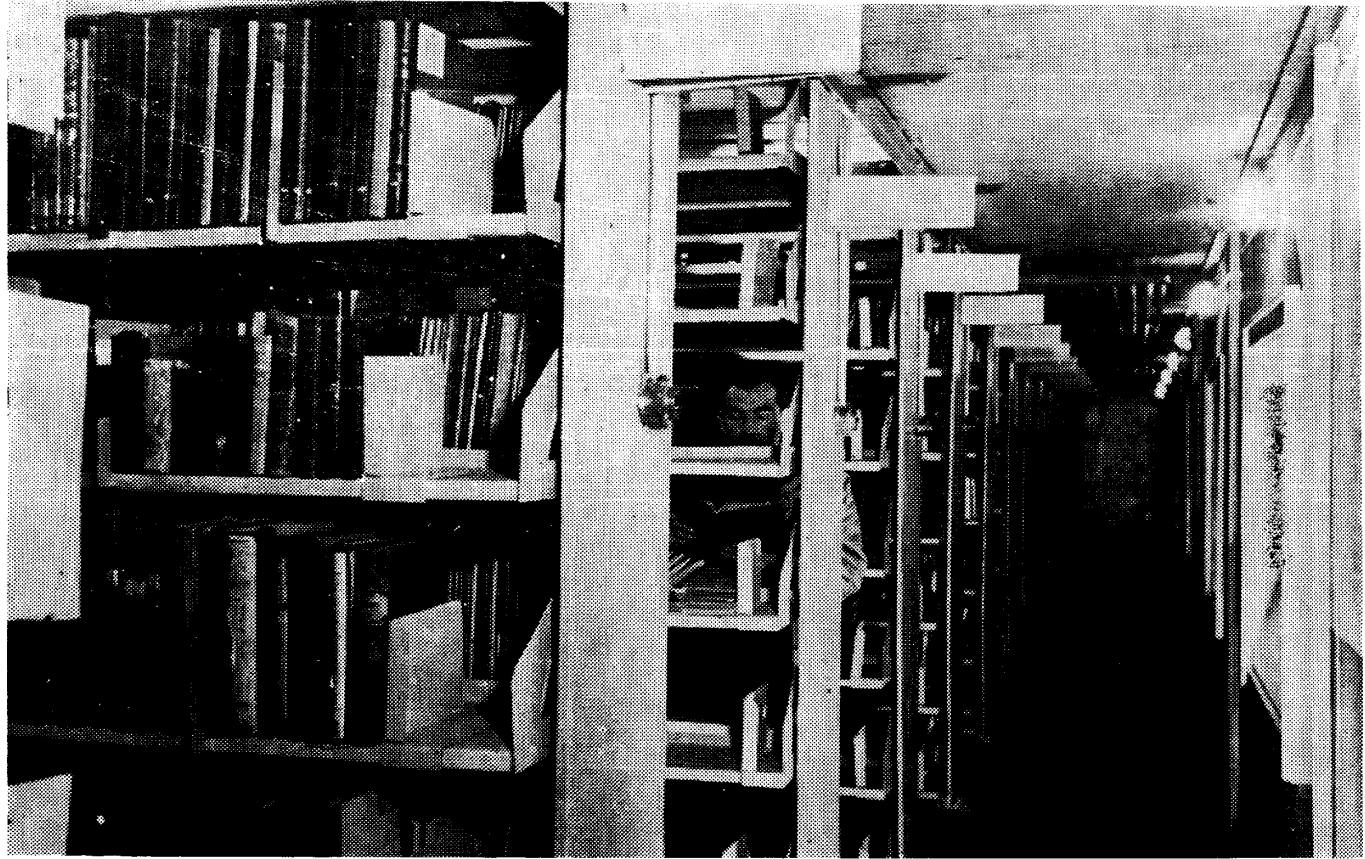
Esas binada gazeteler deposu

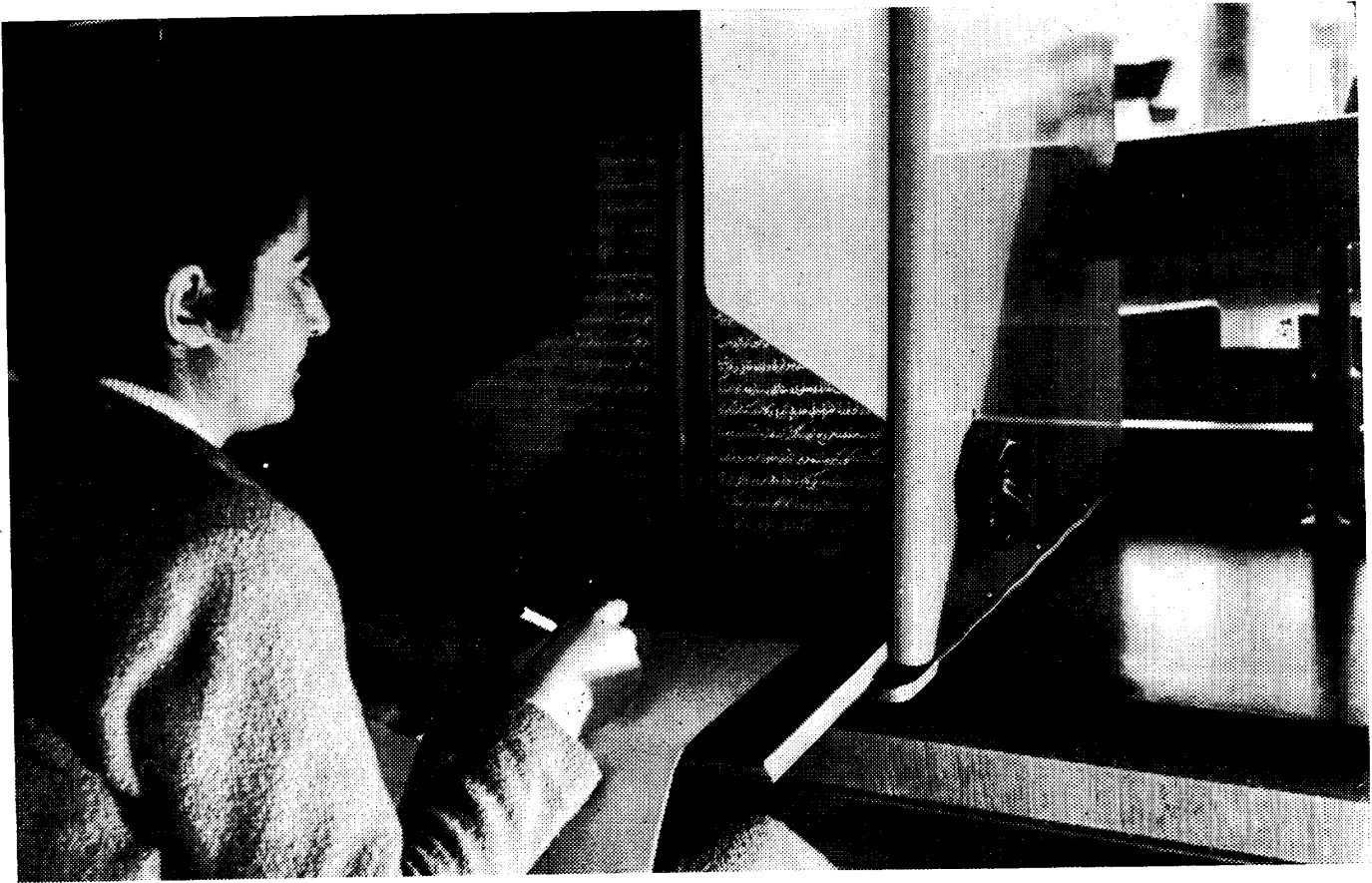
Periyodikler servisinin depolarından bir görünüş

Mikrofilm alıcı makinelerinden biri

Ek binadaki depolardan biri

Okuma salonlarında bulunan mikrofilm okuma cihazlarından biri